

ZALAGANJE, ZAGOVARANJE, LOBIRANJE

**Feministički priručnik za
aktivistkinje/aktiviste i zaštitnice/zaštitnike
ženskih prava u Bosni i Hercegovini**

Saša Gavrić, Zorana Antonijević,
Jasmina Čaušević, Maida Zagorac

Sarajevo, 2020.

Naslov: ZALAGANJE, ZAGOVARANJE, LOBIRANJE
Feministički priručnik za aktivistkinje/aktiviste i
zaštitnice/zaštitnike ženskih prava u Bosni i Hercegovini

Autorice i autor: Saša Gavrić, Zorana Antonijević,
Jasmina Čaušević, Maida Zagorac
Lektura: Enida Čamđić
Naslovica i prelom: Tanja Ćurić
Izdavačice: Fondacija CURE, www.fondacijacure.org
Za izdavačice: Jadranka Miličević

© Fondacija CURE/autorice i autor, 2020

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova je poželjno, uz prikladno navođenje izvora i obavezno prethodno pismeno informisanje izdavačica na e-mail: info@fondacijacure.org

Autorice i autor se koriste različitim normama našeg zajedničkog policentričnog književnog jezika.
Tekstovi u ovom priručniku odražavaju raznolikost tih normi.

Ovaj materijal potpuno ili djelimično finansira Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (Sida) i Fondacija Kvinna till Kvinna. Sida i Kvinna till Kvinna ne moraju se neminovno slagati sa mišljenjima iznesenim u publikaciji. Za sadržaj su odgovorne same autorice i autor.

This material is completely or partly financed by the Swedish International Development Cooperation Agency (Sida) and the Kvinna till Kvinna Foundation. Sida and Kvinna till Kvinna do not necessarily agree with the opinions expressed. The authors alone are responsible for the content.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726-055.2(035)
141.72(035)

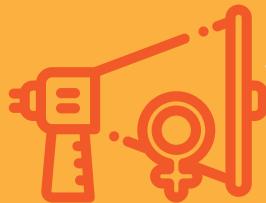
ZALAGANJE, zagovaranje, lobiranje : feministički priručnik za aktivistkinje/aktiviste i zaštitnice/zaštitnike ženskih prava u Bosni i Hercegovini / Saša Gavrić ... [et al.]. - Sarajevo : Fondacija CURE, 2020. - 66 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija: str. 62-65. - Pojmovnik ključnih termina: str. 58-61.

ISBN 978-9926-413-11-8

1. Gavrić, Saša

COBISS.BH-ID 39040774

ZALAGANJE, ZAGOVARANJE, LOBIRANJE

Feministički priručnik za
aktivistkinje/aktiviste i zaštitnice/zaštitnike
ženskih prava u Bosni i Hercegovini

SADRŽAJ

Predgovor	6
1. Međunarodni standardi i politike za ženska prava	7
1.1 Kako je feministički aktivizam iznjedrio međunarodne standarde	7
1.2 Ujedinjene nacije	8
1.3 Vijeće/Savjet Evrope	12
1.4 Evropska unija	13
2. Standardi i politike za ženska prava u BiH	17
2.1 Historijski osvrt: Ženski pokret i feministički aktivizam u BiH	17
2.2 Zakoni i politike	19
2.3 Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost	22
2.4 Druge važne institucije	24
3. Zagovaranje za ženska prava	27
3.1 Terminologija i savremeni pristupi	27
3.2 Strategije, alatke i koraci	29
3.3 Akteri i akterke u zagovaračkom procesu	33
3.4 Zagovaranje u bh. kontekstu	34
3.5 Specifičnosti feminističkog zagovaranja	35
4. Dobre prakse i primjeri zagovaranja za ženska prava	37
4.1 Zagovaranje protiv siromaštva žena i za ekonomsko osnaživanje	37
4.2 Zagovaranje za socijalni inkluziju i prava žena i djevojčica iz ranjivih i marginalizovanih zajednica	39
4.3 Zagovaranje za ravnopravno učešće žena u političkom i javnom životu	41
5. Zagovaračke alatke i metode	45
5.1 Izabrane metode i alatke za zagovaranje	48
5.2 Alternativni i izvještaji iz sjene kao alatke za zagovaranje	50
Prilozi	
Prilog 1: Rodna analiza COVID-19 – istraživačka alatka kao osnov za zagovaranje	51
Prilog 2: Kratak opis političkog sistema BiH	54
Prilog 3: Preporuke za upoznavanje terminologije rodne ravnopravnosti	56
Prilog 4: Feminističko zagovaranje: Online resursi	57
Pojmovnik ključnih termina	58
Bibliografija	62
O izdavačicama	66

PREDGOVOR

Ženski pokret u Bosni i Hercegovini i civilno društvo koje se vodi feminističkim principima već skoro tri decenije pomjera „planine“. Žene¹ u Bosni i Hercegovini – feministkinje, aktivistkinje, zastupnice ženskih prava iz ruralnih i urbanih sredina, povratnice, Romkinje, lezbejke, biseksualne, transrodne i interspolne žene, žene s invaliditetom, žene iz manjinskih etničkih zajednica, žene iz porodica nestalih, žene preživjele razne vrste rodno zasnovanog nasilja, žene koje su preživjele ratno nasilje, žene ometenog mentalnog zdravlja, mlade žene, žene treće životne dobi, zaposlene i nezaposlene, roditeljke i samostalne roditeljke, roditeljke djece s poteškoćama u razvoju, domaćice i poduzetnice kao i svi njihovi muški saveznici pokazuju da je drugačija budućnost moguća. Predvođene feminističkim principima djelovanja možemo dovesti do uspostavljanja institucija, usvajanja zakona, strategija i akcionalih planova, promjene načina rada institucija i javnih službenika i službenica. Možemo zaustaviti gradnje hidrocentrala, sačuvati parkove, osnovati biznise, napraviti moguće i nemoguće.

Na tom putu promjene, ovaj priručnik pruža malu i simboličnu podršku. To je feministički priručnik za aktivistkinje i aktiviste, zaštitnice i zaštitnike ženskih prava u Bosni i Hercegovini koji treba olakšati zalaganje, zagovaranje i lobiranje. On nas podsjeća na međunarodne i domaće standarde za ženska prava, a nakon toga prelazi na samu terminologiju, strategije, alatke i metode zagovaranja. Navedeno mnoštvo dobrih praksi, naučenih lekcija i resursa koje vam trebaju olakšati pripremu budućih zagovaračkih aktivnosti. Važno je napomenuti da se zbog nedostatka vremena i resursa u ovom priručniku nismo bavile i bavili ocjenom učinka i rezultata, nego praksama i procesima dosadašnjih zagovaračkih aktivnosti.

Priručnik je izrađivan u vrijeme kada je COVID-19 osvajao Evropu i svijet i kada se cijeli način djelovanja države, institucija, privatnog sektora, civilnog društva i svih drugih jedinica u društvu mijenjao. I sve se i dalje mijenja. Stoga se nadamo da će on biti koristan za sve zagovaračice, aktivistkinje i zaštitnice ženskih prava koje su trenutno predvodnice borbe protiv ovog virusa i drugih oblika vanrednih situacija. Vjerujemo da će im pomoći i u adresiranju potreba onih najranjivijih i marginalizovanih kategorija u našem društvu.

Radujemo se Vašoj povratnoj informaciji na info@fondacijacure.org

¹ Svjesne smo da je nemoguće, i pored najbolje namjere, nabranjem obuhvatiti sve kategorije žena koje žive u BiH, pa vas zato pozivamo da nam se javite na info@fondacijacure.org ukoliko imate komentar ili zamjerku.

1. Međunarodni standardi i politike za ženska prava

1.1

1.1 KAKO JE FEMINISTIČKI AKTIVIZAM IZNJEDRIO MEĐUNARODNE STANDARDE

Organizovanje žena i njihova borba za ženska prava datira još od kraja osamnaestog veka kada su ideje jednakosti i ravnopravnosti Francuske revolucije iz 1789. godine donele pobedu građanskoj klasi protiv apsolutizma monarhija širom Evrope. Novo poglavlje u istoriji građanskih i ljudskih prava je pokrenuto, izostavivši žene.

Naučene lekcije: Feminizam i borba za ženska prava nije priča sa „Zapada“

Borba žena za ostvarivanje sopstvenih prava nije se vodila samo u Evropi i Americi. Na primer, još 1899. godine Kasim Amin (Qasim Amin) poziva na obrazovanje i poboljšanje položaja žena u Egiptu u svom tekstu „Oslobodenje žena“ koji je i danas aktuelan za muslimanske feministkinje. Na drugom kraju sveta, Kineskinja Kiu Jin (Qiu Jin) piše kratke priče o heroinama u borbi za ženska prava i objavljuje ih u časopisu koji je sama osnovala i uređivala od 1905. do 1907. godine. O tome možete više saznati u knjizi „The Essential Feminist Reader“.

Bilo je potrebno da prođe više od jednog veka, da bi se, po okončanju Prvog svetskog rata, pokret sifražetkinja u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama izborio za ostvarivanje ženskog prava glasa.

Nastajanje međunarodnih standarda ženskih prava istorijski se može sagledati u dve grupe - standardi koji nastaju do Drugog svetskog rata i oni koji nastaju posle njega. U tom smislu važno je napomenuti da se do Drugog svetskog rata regulisanje prava žena na međunarodnom nivou kretalo u tri velike oblasti: 1) zabrana trgovine ženama i decom gde su najvažniji dokumenti Konvencija o suzbijanju trgovine ženama i decom iz 1921. godine i Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine punoletnim ženama iz 1935. godine; 2) zaštita žena na radu, u vezi sa radom i uslovima rada gde je posebno važna Konvencija broj 3. Međunarodne organizacije rada o zapošljavanju žena pre i posle porođaja iz 1919. godine i 3) zaštita žena kao civilnih žrtava konflikta kroz odredbe Ženevske konvencije iz 1864., 1906. i 1929. godine.

Osnivanje **Lige naroda** (League of Nations) i Međunarodne organizacije rada (International Labour Organization) 1919. godine u Parizu predstavlja prvi korak ka direktnom učešću žena i njihovom neposrednom uticaju na međunarodne standarde u oblasti ženskih prava s posebnim fokusom na socijalnu pravdu, mir i bezbednost. Ženske organizacije širom sveta odmah su shvatile važnost formiranja ovih organizacija u cilju okončanja socijalnih nejednakosti, ratova i nasilja, kao i rešavanja svih budućih sporova mirnim putem i pregovorima. Stoga su zatražile da prisustvuju osnivanju Lige naroda na konferenciji u Parizu i da im se omogući pristup pozicijama na kojima se donose odluke. Kako im taj zahtev nije odmah ispunjen, mirovnjakinja i aktivistkinje su organizovale paralelnu Konferenciju međunarodne alijanse za pravo glasa (Inter-Allied Suffrage Conference). Na njoj su usaglasile Rezoluciju koju su 10. aprila 1919. predstavile Komitetu Lige naroda. Zahtevi su obuhvatili univerzalno biračko pravo za žene u zemljama članicama Lige, priznavanje prava da žena uđata za stranca zadrži svoje državljanstvo i podršku država u ukidanju trgovine ženama i decom i prostitucije.

Naučene lekcije: Zagovaranje ženskih prava u okviru Lige naroda

Najkonkretniji primer uticaja žena na međunarodnom nivou je osnivanje Komiteta ekspertkinja i eksperata za pravni status žena pri Ligi naroda 1937. godine. Iako je njegov rad prekinulo izbijanje Drugog svetskog rada, osnivanje Komiteta predstavlja važan korak u stavljanju ženskih prava na dnevni red međunarodnih organizacija. Komitet je takođe bio prethodnica Komisije za status žena koja je osnovana pri Ujedinjenim nacijama 1946. godine.

Iako se Liga naroda oglušila o mnoge zahteve transnacionalnog feminističkog pokreta, napori aktivistkinja su predstavljali prvo formalno učešće žena u međunarodnim pregovorima o osnivačkim ugovorima međunarodnih organizacija.

Posle Drugog svetskog rata, zahvaljujući pre svega neprekidnom lobiranju za dobijanje univerzalnog prava glasa, žene su uspešno učestvovale u formulisanju međunarodne agende ženskih prava kroz aktivno zagovaranje za Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima 1946. godine, CEDAW 1979. godine i Rezoluciju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 - Žene, mir i bezbednost iz 2000. godine.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Adriana Zaharijević (pr., 2012): Neko je rekao feminism. Kako je feminism uticao na žene XXI veka. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE.
- Jasmina Čaušević (pr., 2014): Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
- Estelle Freedman (2007): The Essential Feminist Reader. Modern Library.

1.2

1.2 UJEDINJENE NACIJE

Uloga Ujedinjenih nacija u uspostavljanju standarda ženskih prava je neprocenjiva. Iniciranje, usvajanje, a potom sprovođenje deklaracija, konvencija i drugih dokumenata i kampanja UN-a ne bi bila moguća bez aktivistkinja iz celog sveta. Počevši od osnivačkog akta Povelje Ujedinjenih nacija iz 1945. godine, koja se smatra kamenom temeljcem za uspostavljanje ženskih prava, pa do Održivih ciljeva razvoja (2015.), koji rodnu ravnopravnost i ženska prava posmatraju kao integralni deo društvenog, političkog, ekonomskog i ekološkog razvoja, Ujedinjene nacije jesu najvažniji zagovarački poligon za žene.

Najpoznatiji i svakako najvažniji dokument za uspostavljanje međunarodnih standarda ženskih prava je **Opšta deklaracija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima** usvojena 10. decembra 1948. godine. Poseban značaj ima princip univerzalnosti ljudskih prava, odnosno njihova primena na sve ljude bez razlike uključujući i razliku po polu.

Naučene lekcije: Opšta deklaracija uvodi princip „Ženska prava su ljudska prava“

Prvi nacrt Opšte deklaracije o ljudskim pravima je rezultat dugih pregovora između osam zemalja: Australije, Čilea, Kine, Francuske, Libana, Sjedinjenih Američkih Država, Ujedinjenog Kraljevstva i Sovjetskog Saveza. Kasnije je o nacrtu podrobno raspravljalo 18 članova Komisije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, održan je 81 sastanak i predato čak 168 amandmana. Konačno, Generalna skupština UN-a usvojila

je Deklaraciju sa 48 glasova ZA, nula glasova protiv i osam uzdržanih. Anegdota kaže da prvi nacrti Deklaracije nisu govorili o human beings (ljudskim bićima), nego o men (muškarcima), ali da su se žene delegatkinje iz azličitih država izborile za suprotno. Od tada, na međunarodnom nivou, važi princip: „Ženska prava su ljudska prava.“

Uprkos Deklaraciji, ženska prava ostala su manje vidljiva sve do 1979. godine i njihovo regulisanje i dalje se fokusiralo na ostvarivanje građanskih i biračkih prava, kao i prava u okviru braka. Pre nego što je Generalna skupština UN-a 18. decembra u Njujorku usvojila **Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)**, njoj su prethodile dve značajne Deklaracije: Deklaracija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1967. godine i Deklaracija o zaštiti žena i dece u vanrednim prilikama i oružanim sukobima iz 1974. godine. Poseban podsticaj donošenju CEDAW-a bila je Dekada žena Ujedinjenih nacija proglašena 1975. godine na Prvoj konferenciji žena u Meksiku Sitiju.

CEDAW konvencija do danas je najvažniji zagovarački dokument za ženska prava širom sveta. Ona se danas primenjuje u 189 država, na osnovu ratifikacije, potpisivanja, odnosno sukcesije. CEDAW konvencija ima 30 članova koji su grupisani u šest celina.

Komitet za ukidanje diskriminacije žena (skr. CEDAW komitet) vrši nadzor nad sprovođenjem CEDAW-a putem izveštavanja zemalja ugovornica o zakonskim, sudskim, upravnim i drugim merama koje su preduzele kako bi u potpunosti otklonile diskriminaciju žena. Inicijalni izveštaj podnosi se godinu dana od stupanja na snagu Konvencije u zemlji ugovornici, a Periodični izveštaj svake četvrte godine. Prilikom razmatranja izveštaja države ugovornice Komitet ravnopravno razmatra i posebne (alternativne) izveštaje koje podnose organizacije civilnog društva, a što ženske grupe iz BiH redovno rade.

Resurs: Stranica CEDAW komiteta na web stranici

Kancelarije UN-ove Visoke komesarke za ljudska prava (OHCHR)

OHCHR održava ključnu web stranicu Ujedinjenih nacija kada su u pitanju ljudska prava i rodna ravnopravnost. Na ovoj web stranici nalazi se i stranica CEDAW komiteta na kojoj možete pronaći sve važne informacije u vezi s aktivnostima ovog centralnog tela za ženska prava pri Ujedinjenim nacijama. Stranica je dostupna na:
<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>

CEDAW Komitet takođe donosi Opšte preporuke po određenim pitanjima koja na poseban način pogadaju žene i kojima zemlja ugovornica mora da posveti posebnu pažnju. Opštih preporuka ima 37, a posebno su zanimljive Opšte preporuke br. 5, 6 i 9 koje se odnose na pitanje privremenih posebnih mera (koje se ne smatraju diskriminacijom), zatim na osnivanju delotvornog mehanizma za sprovođenje i nadgledanje CEDAW preporuka, i konačno, Opšta preporuka br. 9 o obavezi država da prikupljaju statističke podatke o položaju žena. Posebno su značajne Opšta preporuka br. 19 i 35 o sprečavanju nasilja prema ženama i Preporuka br. 30 o ulozi žena u prevenciji konflikata, konfliktima i postkonfliktnim situacijama. Na sednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u oktobru 1999. godine usvojen je Opcioni protokol o CEDAW-u koji omogućava individualne žalbe pred CEDAW komitetom.

Saveti za zagovaračice: Upoznajte CEDAW-ove Opšte preporuke,**Zaključna razmatranja za BiH i koristite ih**

Upoznajte se dobro s Opštim preporukama CEDAW komiteta koje su važna zagovaračka alatka u skretanju pažnje organima javne vlasti na obaveze preuzete ratifikacijom Konvencije. Svaka preporuka nudi mnoštvo ideja i argumenata za zagovaranje na svim nivoima vlasti. Pored toga, od centralnog značaja je da pratite i **CEDAW zaključna razmatranja za BiH, zadnja iz 2019.**, koja su dostupna na linku:

<https://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACAResources/Pages/BAIndex.aspx>

Godine 1975. Ujedinjene nacije su proglašile Dekadu žena koju su pratile brojne aktivnosti u vidu organizovanja svetskih konferencija žena u Meksiku Sitiju 1975., Kopenhagenu 1980. i Najrobiju 1985. Međutim, Dekada nije donela rezultate kojima su se svi nadali. Čak ni deset godina posle, 1995. godine, situacija se nije poboljšala u odnosu na žene iz čitavog sveta. Ipak, četvrta međunarodna konferencija žena u Kini 1995. godine označila je prekretnicu i rešenost žena, da bez obzira na razlike, konačno zahtevaju promenu.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju iz 1995. godine na tragu je ovih dokumenata.

Ona prepoznaje 12 prioritetnih oblasti u rešavanju pitanja ženskih ljudskih prava - od ekologije, preko bezbednosti do uključivanja muškaraca. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju je prvi međunarodni dokument koji su u potpunosti izradile aktivistkinje iz celog sveta. On je zasnovan na konsenzusu žena različitih klasa, boje, uzrasta i seksualne orientacije o tome šta je potrebno ženama, ne samo da bi ostvarile život sloboden od nasilja, već i zdravlje, ekonomsku i ekološku bezbednost i mogućnost da učestvuju u kreiranju budućnosti svojih država i sveta.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju predstavljaju važnu platformu za zagovaranje ženskih prava. Naime, svakih pet godina na svetskom nivou evaluira se primena preporuka iz Platforme u zemljama članicama UN-a. U tom smislu, 2020. godina predstavlja značajan jubilej kada će se sveobuhvatni pregledi postignutog napretka na nacionalnom nivou predstaviti na posebnom zasedanju Skupštine UN-a. Državni izveštaji moraju da sadrže procenu izazova koji utiču na sprovođenje Platforme ostvarivanja ženskih prava i rodne ravnopravnosti. Na izradi državnih izveštaja prema Platformi moraju da učestvuju svi relevantni akteri uključivši i organizacije civilnog društva.

Naučene lekcije: Novine koje nam je donela Rezolucija Saveta bezbednosti 1325

Feminističke mirovne inicijative imaju dugu tradiciju zalaganja protiv ratnih sukoba. Međutim, tek je Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija operacionalizovala njihovo zalaganje za drugačiji koncept bezbednosti koji podrazumeva: 1) bezbednost građanki i građana, a ne bezbednost države; 2) ulogu i odgovornost za bezbednost svakodnevnog života zajednice imaju svi akteri koji u njoj žive bez obzira na njihovu moć i uticaj; 3) politike mira i uključenosti.

Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 - Žene, mir i bezbednost iz

2000. godine predstavlja jedan od najznačajnijih dokumenata koji regulišu sprovođenje ženskih prava na globalnom nivou. Ona obavezuje države članice UN-a da se sistematski bave rodnim pitanjima u programima za razoružavanje, demobilizaciju i reintegraciju, kao i zaštitom žena od seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i da sprečavaju nekažnjavanje ratnih zločina nad ženama. Rezolucija takođe ima ključni uticaj na urodnjavanje (gender

mainstreaming) politika i praksi u oblasti mira i bezbednosti na nivou nacionalnih država, regionalnih i međunarodnih organizacija, ali i lokalnih zajednica.

Resurs: EIGE online platformama o alatkama i metodama za urodnjavanje

Evropski institut za rodnu ravnopravnost je razvio možda najbolju online platformu kada je reč o izgradnji kapaciteta i prikupljanju informacija koje su vezane za urodnjavanje i alatke i metode za urodnjavanje. Za četrnaest alatki i metoda ova platforma nudi definicije, koncepte, priručnike, primere pripreme i upustva za daljnje čitanje. Saznajte više na: eige.europa.eu

Ženske organizacije koriste samu Rezoluciju 1325 i prateće Rezolucije u cilju zagovaranja za kažnjivost seksualnog nasilja u konfliktu, za unapređenje kulture mira i učešća žena u mirovnim pregovorima. Obaveza država članica UN-a da izrade **nacionalne akcione planove za sprovođenje Rezolucije 1325** predstavlja priliku za veće učešće ženskih grupa u donošenju odluka i formulisanju politika iz oblasti mira i bezbednosti. Sama Rezolucija rezultat je višegodišnjeg aktivizma ženskih mirovnih grupa iz celog sveta. U zagovaranju za njeno usvajanje u potpunosti je učestvovao ženski mirovni pokret uključujući aktivistkinje sa Balkana.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 13. decembra 2006. godine usvojila Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol uz Konvenciju. Opšti cilj Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom je unapređenje, zaštita i obezbeđivanje osobama sa invaliditetom uživanje svih ljudskih prava. U samoj Konvenciji, po prvi put, posebno je sagledan problem višestruke diskriminacije određenih osoba, pa i osoba sa invaliditetom na osnovu pola, starosnog doba, seksualne orientacije i drugih ličnih svojstava.

Resurs: Web stranica Međunarodne organizacije rada - međunarodni standardi u oblasti rada i zapošljavanja

Međunarodna organizacija rada osnovana je 1919. godine i od tada pa do danas uspostavila je značajne standarde koji se odnose na oblast rada, zapošljavanja, nezaposlenosti i prava koja proizlaze iz radnog odnosa. Međunarodna organizacija rada na svojoj web stranici objavila je odličan pregled svih ključnih standarda, uključujući konvencije i preporuke. Sve relevantne informacije dostupne su na:

<https://www.ilo.org/global/standards/lang--en/index.htm>

Resurs: Globalna web stranica UN Women

UN Women, UN-ova agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, osnovana je 2010. godine spajanjem nekoliko UN-ovih tela i agencija. UN Women je centralna agencija kada je u pitanju međunarodna razvojna pomoć za rodnu ravnopravnost. Tako, UN Women koordinira sve aktivnosti Ujedinjenih nacija koje se odnose na cilj 5 „Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice“ u okviru UN-ovih Ciljeva održivog razvoja. U tom smislu, UN Women se vodi načelom „Leave no one behind“, ne ostaviti nikog po strani, naglašavajući potrebu da se u radu sa ženama i devojčicama u obzir uzmu potrebe i onih žena i devojčica iz manjinskih i marginalizovanih zajednica.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Amila Ždralović i Saša Gavrić (pr, 2019): Rodna ravnopravnost. Teorija, pravo, politike. Uvod

- u rodne studije. Sarajevo. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu/Sarajevski otvoreni centar.
- Lejla Gačanica (2019): Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Banja Luka: Helsinski parlament građana Banja Luka.
- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.

1.3

1.3 VIJEĆE/SAVJET EVROPE

Savet Evrope je najvažnija regionalna organizacija za zaštitu ljudskih prava. Ova organizacija već 1950. godine usvaja **Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda** koja u članu 14. izričito zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola prilikom uživanja garantovanih prava. 1955. godine usvojen je Protokol 12. koji u svojoj preambuli potvrđuje da načelo nediskriminacije ne sprečava države potpisnice Konvencije da preduzimaju mere radi unapređivanja pune i delotvorne jednakosti. U članu 1. ovog Protokola obezbeđuje se opšta zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući i pol. Jak mehanizam za zagovaranje su i presude Suda u Strazburu.

Posebni standard Saveta Evrope za političko učešće žena nalazi se u **Preporuci Komiteta ministara o balansiranom učešću žena i muškaraca u političkom i javnom životu Rec(2003)3**. Rodna ravnopravnost se u Preporuci sagledava kao pretpostavka boljeg funkcionisanja demokratije. Pitanje posebnih mera, odnosno mera afirmativne akcije za povećanje reprezentovanja žena, posmatra se kao instrument koji istovremeno štiti, jača i promoviše građanska i politička prava. Zemljama članicama Saveta Evrope ovaj standard preporučuje izmenu ne samo zakona već i praksi kako bi se u potpunosti odgovorilo zahtevima iz Preporuke. U Dodatku Preporuke detaljno se objašnjava šta znači standard balansiranog predstavljanja. Naime, Savet Evrope preporučuje da participacija žena u javnom i političkom životu ne sme biti manja od 40% kako bi se ostvario standard balansiranog predstavljanja. Ovaj standard još uvek nije i pravedan, ali ispunjavanjem minimuma od 40% reprezentovanja žena države članice su na dobrom putu postizanja njihovog ravnopravnog i pravednog političkog predstavljanja.

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) predstavlja najvažniji regionalni dokument koji reguliše kompleksni i dugotrajni problem muškog nasilja prema ženama. Usvojena u Istanbulu 2011. godine, Konvencija stupa na snagu ratifikacijom najmanje 10 zemalja članica što se i desilo zahvaljujući pre svega i zemljama zapadnog Balkana (Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji, Srbiji) i Turskoj, između ostalih.

Ova Konvencija Saveta Evrope revolucionarna je iz više razloga. Prvo, to je prvi akt na tlu cele Evrope sa osnovnim ciljem da otkloni, zaštiti, prevenira i osudi nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Drugo, Konvencijom je osnovan nezavisni mehanizam za praćenje implementacije (**GREVIO Komitet**) koji priprema sveobuhvatne izveštaje o sprovođenju mera iz Konvencije u državama članicama. Treće, važna novina Konvencije je definicija roda koja ga posmatra u kontekstu socijalnog konstruktivizma, odnosno kao društveno konstruisane uloge, ponašanja, aktivnosti i osobine koje se u određenom kontekstu posmatraju kao odgovarajuće za žene i muškarce. Četvrtto, Konvencija uključuje definiciju nasilja koja obuhvata fizičko, seksualno i psihološko nasilje, proganjanje,

seksualno uznemiravanje, osakaćivanje ženskih genitalija, prisilni brak, prisilni pobačaj i prisilnu sterilizaciju. Peto, Konvencija uvodi novi standard "dužne pažnje" koji se definiše kao obaveza država da spreče, istraže, kazne i pruže odštetu za nasilje koje su počinili nedržavni akteri, tj. pojedinci. Šesto, i veoma važno, Konvencija se primenjuje u uslovima mira, ali i u situacijama oružanih sukoba.

Najnovija **Preporuka Komiteta ministara Rec(2019)1 o sprečavanju i borbi protiv seksizma** usvojena je 2019. godine i predstavlja zaista revolucionarni dokument i standard u oblasti međunarodnog prava. Ova Preporuka preporučuje državama članicama da preduzmu odgovarajuće mere (zakone, politike i programe) kako bi sprečile seksizam. Posebnu novinu i izvanredni domet Preporuke predstavlja definicija seksizma koja obuhvata bilo koji čin, gest, vizuelno predstavljanje, izgovorene ili pisane reči, praksu ili ponašanje zasnovano na ideji da je osoba ili grupa osoba inferiorna zbog svog pola, a koji se javlja u javnoj ili privatnoj sferi, bilo onlajn ili oflajn. Svrha, odnosno posledica seksizma ogleda se ne samo u kršenju suštinskog dostojanstva odnosno prava osobe ili grupe osoba, već i u dovođenju do fizičke, seksualne, psihološke ili društveno-ekonomskе štete i patnje, stvaranja zastrašujućeg, neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja, kao i predstavljanja prepreke samostalnosti i potpunom ostvarivanju ljudskih prava. Seksizam takođe doprinosi održavanju i jačanju rodnih stereotipa.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Amila Ždralović i Saša Gavrić (pr, 2019): Rodna ravnopravnost. Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije. Sarajevo. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu/Sarajevski otvoreni centar.
- Natalija Petrić, Sabiha Husić, Irma Šiljak (2018): Priručnik za praćenje primjene Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Banja Luka: Fondacija Udružene žene.

1.4

1.4 EVROPSKA UNIJA

Od Ugovora o osnivanju Evropske ekonomске zajednice iz 1957. godine do Lisabonskog ugovora (Ugovor o Evropskoj uniji) iz 2009. godine, evropske politike rodne ravnopravnosti prešle su dug put razvoja od politike jednakih mogućnosti, preko urodnjavanja (gender mainstreaming), do intersekcionalnosti i antidiskriminacije.

Naučene lekcije: EU politike kao rezultat feminističke borbe

Proces urodnjavanja različitih sektorskih politika i zakonodavstva vodio je ka sve glasnijim zahtevima za uvođenje feminističkih ideja i principa ženskih prava u zakonodavstvo i politike Evropske unije. Na primer, standardi u borbi protiv nasilja prema ženama stvarani su postepeno, od istraživanja javnog mnjenja i studija o učestalosti nasilja koji su otvorili put ka obezbeđivanju finansijskih sredstava za programe prevencije, zaštite i usluga, da bi, uz kontinuiran pritisak brojnih ženskih organizacija i ženskih lobističkih mreža širom Evrope, pitanje nasilja prema ženama postalo prioritet Evropske unije 2009. godine. Sveobuhvatna zajednička politika definisana je u Evropskoj strategiji ravnopravnosti između muškaraca i žena 2010. - 2015. Evropska unija trenutno providit najnoviju strategiju za period od 2020. do 2025.

Prekretnicu za ženska prava i rodnu ravnopravnost u Evropskoj uniji predstavlja **Ugovor iz Amsterdama iz 1997.** godine koji otvara mogućnost stvaranja evropskog zakonodavstva u ovoj oblasti kroz direktive. Posebni značaj ima član 2. Ugovora iz Amsterdama u kojem se jednake mogućnosti za žene i muškarce definišu kao jedan od osnovnih ciljeva Unije. Istim Ugovorom u članu 141. definišu se posebne mere koje države članice treba da usvoje kako bi se dosledno sprovelo načelo jednakog tretmana žena i muškaraca i jednakih mogućnosti. U stavu 4. navedenog člana definiše se načelo mera afirmativne akcije, navodeći da politika jednakog tretmana ne treba da onemogući države članice da uvedu posebne mere za manje zastupljeni pol u oblasti zapošljavanja i napredovanja u karijeri kako bi predupredile moguće prepreke u građenju profesionalne karijere.

Krajnji rezultat dugogodišnjeg razvoja politika rodne ravnopravnosti i ženskih prava je **Lisabonski ugovor (2009)**, poznat i pod nazivom **Ugovor o Evropskoj uniji**. Njegov dalekosežni značaj je uključivanje rodne ravnopravnosti u spisak fundamentalnih vrednosti na kojima počiva Unija (član 2.), uz poštovanje ljudskog dostojanstva, ljudskih i manjinskih prava, slobode, demokratije i vladavine prava. To je otvorilo vrata daljem širenju spektra politika iz oblasti rodne ravnopravnosti, produbljujući njihov obavezujući karakter, ali i šireći princip rodne ravnopravnosti horizontalno na druge sektorske politike. Takođe, Lisabonski ugovor (2009.) dalje razrađuje princip nediskriminacije i rodne ravnopravnosti. Na primer, u članu 3. ovog Ugovora kao jedan od ciljeva Evropske unije navodi se borba protiv socijalne isključenosti i diskriminacije, kao i promovisanje principa ravnopravnosti žena i muškaraca.

U pravu Evropske unije od centralnog značaja su **direktive**, koje se prenose u nacionalno zakonodavstvo. Ovde nudimo pregled najrelevantnijih direktiva, čije se odredbe trebaju preneti u nacionalno zakonodavstvo:

Naziv Direktive	Cilj
Direktiva o socijalnom osiguranju 1979. (79/7/EEC)	Obezbeđuje ravnopravno postupanje prema ženama i muškarcima u šemama socijalnog osiguranja protiv bolesti, invaliditeta, starenja, povreda na radu, bolesti u vezi profesije i nezaposlenosti.
Direktiva o poboljšanju sigurnosti i zdravlja na poslu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja 1992. (92/85/EEC)	Obezbeđuje minimum mera kako bi se unapredila bezbednost i zdravlje na radu trudnica, porodilja ili dojilja, uključujući i zakonsko pravo na porodilijsko odsustvo u trajanju od najmanje 14 nedelja.
Direktiva koja se odnosi na Okvirni sporazum o radu sa skraćenim radnim vremenom 1997. (97/81/EC)	Direktivu su zajedno formulisali i potpisali Unija evropskih konfederacija industrije i poslodavaca (UNICE), Evropski centar za preduzeća sa javnim učešćem (CEEP) i Evropska konfederacija sindikata (ETUC). Direktiva se odnosi na jednak tretman i otklanjanje diskriminacije radnika koji su zaposleni sa fleksibilnim radnim vremenom.
Direktiva o implementaciji jednakih mogućnosti i jednakog tretmana muškaraca i žena u pristupu dobrima i uslugama i njihovoju ponudi 2004. (2004/113/EC)	Direktiva o sprovođenju principa jednakog tretmana žena i muškaraca u pristupu robi i uslugama koje su dostupne javno. Po prvi put proširuje zakonodavstvo rodne ravnopravnosti van oblasti zapošljavanja.

Direktiva o uvođenju principa jednakih mogućnosti i jednakog tretmana muškaraca i žena po pitanjima zapošljavanja i zanimanja 2006. (2006/54/EC) Tzv. Recast Directive	Direktiva treba da obezbedi transparentnost, jasnost i koherentnost prava u oblasti rodne ravnopravnosti u zaposlenju i odabiru zanimanja i da objedini sve ostale direktive. Stupila je na snagu 2006. godine. Ova direktiva je u sebi objedinila standarde iz direktiva 75/117/EEC, 76/207/EEC, 86/378/EEC i 97/80/EC.
Direktiva o provedbi revidiranog Okvirnog ugovora o roditeljskom odsustvu (2010/18/EU)	Direktiva garantuje osnovna prava kao što su minimalno odsustvo od četiri meseca, pravo na povratak na radno mesto, mogućnost rada na pola radnog vremena i pravo na hitno odsustvo u slučaju bolesti i nezgoda.
Direktiva o primeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena u aktivnostima samozapošljavanja (2010/41/EU)	Direktiva definije princip nediskriminacije i jednakog tretmana pri osnivanju kompanija kao i pravo na naknade iz porodiljnog odsustva i pravo na socijalnu zaštitu.

Izvor: European Equality Law Network, www.equalitylaw.eu

Resurs: Web stranica European Equality Law Network

Evropska mreža pravnih stručnjakinja i stručnjaka za rodnu ravnopravnost i zabranu diskriminacije na svojoj web stranici predstavlja najnovije analize, studije i izveštaje u vezi pitanja primene standarda i direktiva EU-a. Mreža pokriva sve države Evropske unije, ali i države kandidatkinje, kao što su Srbija, Crna Gora i Severna Makedonija. Ova stranica se može smatrati ključnim pravnim resursom za pravo EU-a u oblasti rodne ravnopravnosti. Web stranica je dostupna na linku www.equalitylaw.eu

Naučene lekcije: Vizna liberalizacija kao nagrada za pravne reforme

Evropska unija u procesu pridruživanja koristi takozvani instrument „conditionality“ koji podrazumeva napredovanje u EU integracijama kroz ispunjavanje određenih uslova. Tako je proces vizne liberalizacije bio uslovljen usvajanjem zakona o zabrani diskriminacije. BiH je svoj zakon usvojila 2009. godine i time je omogućena sudska i vansudska zaštita od diskriminacije, između ostalog, i na osnovu spola i roda. Kao nagrada za ovaj ispunjeni zadatak, kao i druge uslove, 2010. godine ukinute su vize za putovanje u EU. Zagovaračice i zagovarači za ženska prava ovaj primer trebaju koristiti te trebaju zagovarati da se druga pitanja od značaja za unapređenje ženskih prava stave na listu uslova za daljnje napredovanje kao članstvu u EU.

Pitanje socijalne inkluzije Evropska unija otvara 2000. godine usvajanjem Lisabonske strategije koja je trebalo da joj omogući da postane „najkonkurentnija privreda na svetu zasnovana na znanju, sposobna za održivi ekonomski rast, s većim brojem i kvalitetnijim poslovima i većom socijalnom inkluzijom“. Lisabonska strategija je omogućila čitav niz rodno senzitivnih intervencija u politike zapošljavanja, socijalne inkluzije i nediskriminacije na tržištu rada. Najvažnija uloga u procesu socijalne inkluzije pripada Evropskoj komisiji koja koordinira, nadgleda i savetuje zemlje članice kroz metod otvorene koordinacije i razmenu iskustava. Proces socijalnog uključivanja posebno je značajan za „nove“ i „najnovije“ članice Evropske unije, ali i zemlje koje su u procesu dobijanja kandidature ili su već kandidati za članstvo jer im pomaže da se tokom transformacije društva i ekonomije ne ostave po strani oni kojima je podrška najneophodnija. U krajnjem ishodu to znači da zemlje kandidati tokom usklađivanja sa zakonodavstvom EU-a moraju da

izveštavaju po istim principima kao i zemlje članice.

Saveti za zagovaračice:

Zagovaranje predvodite dobrim analizama o socijalnoj isključenosti. Svako zagovaranje za usvajanje ili izmenu politika mora započeti dobrom analizom. Analiza socijalne isključenosti na lokalnom nivou treba da obuhvati: a) faktore koji ljudi guraju u siromaštvo i socijalnu isključenost (obrazovanje, bračni status, roditeljstvo, nezaposlenost, zdravstveno stanje, invaliditet, rodni identitet i seksualna orientacija); b) faktore koji pomažu ljudima da izađu iz siromaštva i socijalne isključenosti (pristup materijalnim i nematerijalnim resursima kao što su obrazovanje, zdravlje, zaposlenje) i c) faktore koji utiču na socijalnu isključenost zbog diskriminacije i kršenja osnovnih ljudskih i ženskih prava (rodna, etnička i uzrasna pripadnost, seksualna orientacija i rodni identitet).

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Amila Ždralović i Saša Gavrić (pr, 2019): Rodna ravnopravnost. Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije. Sarajevo. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu/Sarajevski otvoreni centar.
- Antonijević, Zorana (2018): Urodnjavanje javnih politika u Srbiji 2000 - 2014: Politike podrške porodici u kontekstu evropskih integracija. (Doktorska disertacija). Univerzitet u Novom Sadu, Centar za rodne studije, Novi Sad.

2. Standardi i politike za ženska prava u BiH

2.1

2.1 HISTORIJSKI OSVRT: ŽENSKI POKRET I FEMINISTIČKI AKTIVIZAM U BIH

Žene Bosne i Hercegovine – feministkinje, aktivistkinje, zastupnice ženskih prava iz ruralnih i urbanih sredina, povratnice, Romkinje, lezbejke, biseksualne, transrodne i interspolne žene, žene s invaliditetom, žene iz manjinskih etničkih zajednica, žene iz porodica nestalih, žene preživjele razne vrste rodno zasnovanog nasilja, žene koje su preživjele ratno nasilje, žene ometenog mentalnog zdravlja, mlade žene, žene treće životne dobi, zaposlene i nezaposlene, roditeljke i samostalne roditeljke, roditeljke djece s poteškoćama u razvoju, domaćice i poduzetnice – sve i svi mi imamo pretkinje koje nas obavezuju da se stalno borimo za ženska prava i bolje uslove života. Već i kratak pregled ženskog aktivizma u prethodnih sto godina na prostoru Bosne i Hercegovine pokazuje bogatu historiju borbe za ravnopravnost. Ovom temom se bavila profesorica Zlatiborka Popov-Momčinović u svojoj knjizi „Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture“ na koju se oslanja ovaj dio teksta, kao i na knjigu grupe autorica i autora „Zabilježene. Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku“ koju je priredila Jasmina Čaušević.

Prva ženska udruživanja na ovim prostorima bila su humanitarne, prosvjetarske i profesionalne organizacije, ali sa izrazitim podjelama na vjerskoj i nacionalnoj osnovi. Lako su služile potvrđivanju patrijarhalnih društvenih normi, svojim angažmanom unutar takvih organizacija žene su sticale iskustvo i ulazile u javni prostor. Podatak koji pokazuje kako su žene bile vidljive u javnom prostoru jeste organizovanje masovnog javnog skupa 8. marta 1913. godine u Sarajevu na Međunarodni dan žena, dakle samo šest godina nakon što je isti takav skup Clara Zetkin organizovala u New Yorku. Taj skup se pretvorio u protest na kojem su okupljene žene zahtijevale, prije svega, svoje ekonomsko i političko oslobođanje. Na skupu je pročitan i pozdravni telegram Clare Zetkin koji je poslala u ime Međunarodne organizacije socijaldemokratkinja. U Sarajevu se i 1918. godine okupilo 2000 žena radi obilježavanja 8. marta. Svi ovi događaji otvorili su put osnivanju ženskog udruženja Društvo za prosvećivanje žena i zaštitu njenih prava čiji je cilj bio obrazovanje i rad na ostvarivanju građanskih i političkih prava žena. Društvo je izdavalo i svoj list „Ženski pokret“ preko kojeg je propagiralo svoje ideje. Žene su bile aktivne i u radničkom pokretu. Na gradskoj konferenciji žena u Sarajevu, održanoj 13. aprila 1919. godine, usvojena je odluka o ujedinjenju u Ženski socijalistički pokret Jugoslavije čije su osnivanje pripremale revolucionarne žene u radničkom pokretu koje su paralelno radile i na partijskom i sindikalnom ujedinjenju.

Između dva svjetska rata broj ženskih udruženja na ovim prostorima raste pa su tako 1923. godine udruženja iz Beograda i Sarajeva osnovala Feminističku aliansu kojoj su se pridružila udruženja iz Zagreba i Ljubljane. U Bosanskom Brodu 1926. godine alijansa se podijelila na udruženja koja su imala jasnou političku feminističku viziju i ona koja su željela da se bave humanitarnim radom. Fokus prvih je bio pravo glasa žena, ravnopravnost i zaštita radnih prava žena. Vjerovalo se da će, kada žene budu učestvovali u političkom životu svoje zemlje, nestati i svi drugi oblici spolne neravnopravnosti.

U Bosanskom Petrovcu je 06.12.1942. godine osnovan Antifašistički front žena (skr. AFŽ) koji je predstavljao žensku društveno-političku organizaciju koja je imala ogromnu

ulogu u omogućavanju funkcionalisanja života u Drugom svjetskom ratu i kasnije. AFŽ je „samoukinut” na svom 4. kongresu 1953. godine tako što je rasformiran u labavi savez ženskih društava koja nisu bila posebno glasna i što je učinilo da ženski aktivizam utihne gotovo tri decenije, odnosno sve do Međunarodne konferencije Drug-ca žena organizovane 1978. godine u Beogradu koja je bila prva takve prirode u jednoj socijalističkoj zemlji i na kojoj su se preispitivale postavke ravnopravnosti žena u društvu. Konferenciju su kritikovale partijske strukture ističući da novi pristup nije potreban jer je žensko pitanje u našoj verziji socijalizma riješeno.

Naučene lekcije: Drug-ca žena – veza između aktivizma i akademske zajednice

Skup Drug-ca žena je bila početna inspiracija za stvaranje prvih feminističkih grupa. U Zagrebu je nastala Ženska sekcija Sociološkog društva Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom „Žena i društvo”. Otvaraju se SOS telefoni za žene, u Zagrebu 1988., u Ljubljani 1989. i u Beogradu 1990. U Ljubljani, ženska grupa Lilith nastaje 1985., a prva lezbejska grupa Lilith LL 1987. godine.

Raspad Jugoslavije i rat u BiH uzrokuju čitav spektar ženskih aktivističkih djelovanja. U BiH se osnivaju neformalne grupe za pomoć i samopomoć, humanitarni rad je svakodnevni, održavaju se veze sa aktivistkinjama i feministkinjama van BiH. Razvija se psihoterapeutski rad na feminističkim principima sa ženama koje su preživjele seksualno nasilje u ratu. Nastaje veliki broj ženskih organizacija. Nakon više od dvije decenije postojanja novog ženskog pokreta (iako postoje i stavovi da u BiH ne postoji ženski pokret), aktivistkinje na kritički način promišljaju o pitanjima svog rada i ženskog pokreta, budući da su principi antihijerarhije i autonomije postali upitni zbog zavisnosti od donatorskih i projektnih politika. Ipak, neupitno je da su ženske nevladine organizacije dale ogroman doprinos i javnom i privatnom životu jer su žene kroz udruživanja postale svjesne svoje moći da mijenjaju loše prakse u društvu.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Zlatiborka Popov-Momčinović (2013): Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija CURE.
- Jasmina Čaušević (pr., 2014): Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
- Adriana Zaharijević (pr., 2012): Neko je rekao feminizam. Kako je feminizam uticao na žene XXI veka. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE.

2.2 ZAKONI I POLITIKE

Ustav Bosne i Hercegovine kao najviši pravni akt države garantuje uživanje prava i sloboda predviđenih Ustavom i međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima svim osobama u BiH bez diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući i spol. Garancija uživanja prava i sloboda propisana je i ustavima oba entiteta te Statutom Brčko distrikta BiH. Pored Ustava BiH, zabrana diskriminacije na osnovu spola predviđena je različitim zakonima i javnim politikama čiji kratki pregled možete pronaći na tabeli ispod.

Resurs: Web stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH

Ne web stranici www.arsbih.gov.ba nalaze se mnoge interesantne publikacije, kao i konačne verzije svih do sada usvojenih javnih politika. Na web stranici Agencije takođe se nalazi i prečišćena verzija Zakona o ravnopravnosti spolova BiH.

Pravni akt	Ključne odredbe
Ustav BiH	Garantuje najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda i predviđa direktnu primjenu i prioritet Evropske konvencije za ljudska prava i njene protokola nad svim ostalim zakonima. CEDAW konvencija je sastavni dio Ustava. Garantuje se zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući i spol.
Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH	Uređuje, promoviše i štiti rodnu ravnopravnost, garantuje jednakе mogućnosti i ravnopravan tretman svim osobama bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi života. Definiše diskriminaciju na osnovu spola i njene oblike, uključujući i diskriminaciju u jeziku, definiše i zabranjuje rodno zasnovano nasilje nad ženama. Propisuje obavezu ravnopravne zastupljenosti od minimum 40% manje zastupljenog spola u svim tijelima vlasti i na svim mjestima odlučivanja. Definiše nadležnosti institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u BiH.
Zakon o zabrani diskriminacije u BiH	Uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti te uređuje sistem zaštite od diskriminacije, definiše diskriminaciju po različitim osnovama uključujući invaliditet, starosnu dob, spol, seksualnu orientaciju, rodni identitet, spolne karakteristike i dr. Propisuje direktnu i indirektnu diskriminaciju te ostale oblike diskriminacije: uzneniranje i seksualno uzneniranje, mobing, segregaciju i poticanje na diskriminaciju.
Izborni zakon BiH	Propisuje obaveznu kvotu od 40% manje zastupljenog spola i uvodi obvezan raspored kandidatkinja i kandidata manje zastupljenog spola na svim izbornim listama.
Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, RS i Brčko distrikta BiH	Propisuju jasnu definiciju šta se smatra nasiljem u porodici i koje forme nasilje može imati. Uvode se jasne obaveze entiteta tj. distrikta kada je u pitanju postupanje kod prijavljenih slučajeva, uključujući mjere zaštite, zbrinjavanje žrtve, pravno postupanje i pravno savjetovanje. Zakoni regulišu i sankcije, te obaveze oko evidencije i obuke.

Zakoni o radu u BiH (Zakon o radu u institucijama BiH, Zakon o radu Federacije BiH, Zakon o radu Republike Srpske, Zakon o radu Brčko distrikta BiH)	Zabranjuju svaku vrstu diskriminacije po osnovu prava na rad i zapošljavanje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, rodno zasnovano nasilje, kao i mobing prema zaposlenim i osobama koje traže zaposlenje te traženje informacija o trudnoći žene prilikom zapošljavanja i davanje otkaza zbog trudnoće. Garantuju pravo na jednogodišnje porodiljno odsustvo i zaposlenje po povratku, kao i pravo na naknadu plate tokom porodiljnog odsustva. Predviđaju mogućnost korištenja porodiljnog odsustva zaposlenika - oca djeteta.
--	--

Izvor: Samostalno sastavili autorice i autor na osnovu Ždralović/Gavrić 2019.

Savjeti za zagovaračice:

Aktivno pratiti zakonodavne inicijative vlada i blagovremeno reagovati

Tokom 2015. godine na dnevnom redu Predstavničkog doma Parlamenta Federacije BiH našle su se izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH koje bi primorale sigurne kuće da zatvore svoja vrata za korisnice. Zahvaljujući aktivnim praćenju stanja u oblasti ženskih prava nevladin sektor je brzo reagovao, izrađeni su amandmani na Zakon, organizovan je protest ispred Parlamenta Federacije pred samu sjednicu, dijeljen je promotivni materijal zastupnicama i zastupnicima u kojem je ukazivano na nedostatke predloženog rješenja, a u narednih nekoliko mjeseci organizirane su press konferencije, sastanci i javne rasprave. Ove sveobuhvatne aktivnosti su doprinijele da predloženo zakonsko rješenje ne bude usvojeno.

Pored gore navedenih pravnih odredba koje su zagarantovane ustavima i zakonima države, entiteta, kantona i Brčko distrikta, važno je istaknuti i sljedeće **opšte politike**:

Politika	Ključne odredbe
Gender akcioni plan BiH 2018. - 2022.	Sadrži ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. Ima tri strateška cilja među kojima su definisane prioritetne oblasti djelovanja: suzbijanje rodno zasnovanog i porodičnog nasilja nad ženama, rad i zapošljavanje, pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka i dr.
Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u BiH 2018.- 2022.	Osigurava provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 - Žene, mir i sigurnost u BiH, ciljevi akcionog plana su grupisani unutar tri osnovne oblasti: ravnopravno učešće, zaštita i prevencija te koordinacija i partnerstvo.
Kantonalni gender akcioni planovi Kantona Sarajevo i Srednjebosanskog Kantona	Do sada, samo dva kantona imaju kantonalne akcione planove za rodnu ravnopravnost. Gender akcioni plan Srednjebosanskog kantona 2019. - 2022. je strateški dokument koji teži da potakne budući rast i razvoj ovog kantona, te unaprijedi rodnu ravnopravnost u zajednici. Gender akcioni plan Kantona Sarajevo 2019. - 2021. doprinosi ostvarivanju ljudskih prava i prepoznaje ključne prioritete u oblasti rodne ravnopravnosti u Kantonu Sarajevo.

Lokalni gender akcioni planovi u gradovima i opštinama BiH	Svojom implementacijom potiču rast i razvoj lokalne zajednice, te uvođenje principa rodne ravnopravnosti u razvojne politike, strategije, projekte i programe na lokalnom nivou. Podaci iz posljednjeg „Narandžastog izvještaja“ ukazuju na to da je od 41 opštine, koliko ih je odgovorilo na upit, njih šest usvojilo lokalne gender akcione planove, a u šest opština oni su prestali da važe, s tim da se planira usvajanje novih.
--	--

Izvor: Samostalno sastavili autorice i autor na osnovu Ždralović/Gavrić 2019.

Savjeti za zagovaračice: Zagovarati usvajanje kantonalnih i lokalnih akcionalih planova

Zagovaračice širom države mogu nastaviti sa dobrim praksama, zagovarajući da nivoi vlasti koji su im najbliži, a to su opštinski i gradski nivo, a u Federaciji BiH i kantonalni nivo vlasti, izrađuju rodne analize i da na osnovu njih izrade i usvoje lokalne tj. kantonalne gender akcione planove. Ženska udruženja najbolje znaju potrebe žena, te kroz ovaj instrument, sarađujući sa ženama, ali i muškarcima, u lokalnim i kantonalnim parlamentima, trebaju osigurati da opštine, gradovi i kantoni rade na najprioritetnijim pitanjima. Od velikog značaja je osiguranje finansijskih sredstava za provedbu ovih akcionalih planova, te uključenost ženskih udruženja u nadgledanje provedbe. Tim povodom, možete konsultovati i priručnik iz 2015. godine u izdanju OSCE Misije u BiH: www.osce.org/bs/bih/216641

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Hajrija Hadžiomerović-Muftić et al. (2011): Komentar Zakona o ravnopravnosti spolova BiH. Banja Luka: Helsinški parlament građana.
- Lejla Hodović (2015): Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou. Sarajevo: OSCE Misije u BiH/Gender centar FBiH.
- Lejla Gačanica (2019): Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.
- Dragana Dardić i Lejla Gačanica: Vodič kroz Ustav BiH od Ž(ena) do A(mandmana). Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.

2.3

2.3 INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH predviđa **postojanje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost** koji u svojim nadležnostima imaju provođenje ovog Zakona i međunarodnih standarda u oblasti rodne ravnopravnosti, te koordinaciju i realizaciju programskih ciljeva iz Gender akcionog plana BiH. Pregled mreže institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost možete pronaći u tabeli ispod.

Mehanizam	Ključne odredbe
Agencija za ravnopravnost spolova BiH www.arsbih.gov.ba	Centralno tijelo za rodnu ravnopravnost u okviru izvršne vlasti, u sastavu je Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i, između ostalih, ima sljedeće nadležnosti: prati i analizira stanje rodne ravnopravnosti u BiH i izvještava Vijeće ministara BiH o tome; kreira posebne izvještaje, mišljenja, sugestije i preporuke radi upućivanja nadležnim tijelima na državnom nivou; inicira i koordinira izradu Gender akcionog plana BiH; nadležno je za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u institucijama na državnom nivou; daje mišljenje o usaglašenosti akata na državnom nivou sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i međunarodnim standardima za rodnu ravnopravnost; prima i obrađuje molbe, žalbe i predstavke osoba i grupa osoba u kojima se ukazuje na povrede nekog prava iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH; predstavlja i koordinira aktivnosti na međunarodnom i regionalnom nivou.
Gender centar Federacije BiH www.gcfbih.gov.ba Gender centar Republike Srpske www.vladars.net -> Institucije	Prate primjenu Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH na nivou entiteta te daju mišljenje o usaglašenosti zakona i drugih pravnih akata, politika, strategija, planova i programa koje se donose na nivou entiteta s odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i drugim domaćim i međunarodnim standardima za rodnu ravnopravnost; pripremaju i kreiraju redovne i posebne izvještaje o stanju rodne ravnopravnosti u određenim oblastima, pripremaju i sačinjavaju informacije, mišljenja i preporuke koje dostavljaju vladama entiteta i drugim nadležnim organima i tijelima; primaju i obrađuju molbe, žalbe i predstavke osoba i grupa osoba u kojima se ukazuje na povrede nekog prava iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH; sarađuju sa institucionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost na svim nivoima, kao i sa nevladinim organizacijama.

Izvor: Samostalno sastavili autorice i autor na osnovu Ždralović/Gavrić 2019.

Pored mehanizama u vladama, postoje i tijela u predstavničkim **tijelima na svim nivoima vlasti**. Predstavljamo ključne odredbe:

Predstavničko tijelo	Ključne odredbe
Tijela za ravnopravnost spolova u parlamentima BiH, entitetima, kantonima i Brčko distriktu BiH	<p>U okviru zakonodavne vlasti na svim nivoima vlasti (BiH, entiteta, kantona, Brčko distrikta) djeluju komisije/odbori za ravnopravnost spolova. Na nivou BiH djeluje Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, na entitetском nivou komisije za ravnopravnost spolova Doma naroda i Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH, te Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske. U nekim od kantonalnih skupština postoje posebne komisije za ravnopravnost spolova, dok je u drugim pitanje ravnopravnosti spolova uključeno u nadležnosti komisija za ljudska prava.</p> <p>Nadležnosti ovih komisija/odbora pri zakonodavnoj vlasti države, entiteta i kantona su slične i odnose se na sljedeća pitanja: razmatranje nacrta i prijedloga zakonskih propisa i općih akata iz nadležnosti parlamenta, odnosno skupštine s aspekta rodne ravnopravnosti te davanje mišljenja, prijedloga, inicijativa vezanih za usklađivanje s međunarodnim konvencijama o rodnoj ravnopravnosti i zabrani diskriminacije na osnovu spola; razmatranje izvještaja institucija koji se odnose na ostvarivanje rodne ravnopravnosti; razmatranje stanja ženskih prava i predlaganje mjera za poboljšanje položaja žena u svim oblastima; saradnja sa gender institucionalnim mehanizmima na svim nivoima vlasti i organizacijama civilnog društva.</p>
Tijela za ravnopravnost spolova u vijećima/ skupštinama opština i gradova	<p>Većina opštinskih komisija za ravnopravnost spolova djeluje kao tijelo unutar skupštine opštine/grada, neke djeluju pri kancelarijama (grado)načelnice ili (grado)načelnika i predstavljaju dio izvršne vlasti opštine. Ove komisije predlažu i razmatraju strateške dokumente o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou, uključujući i lokalne gender akcione planove, te iniciraju upotrebu rodno odgovornog budžeta grada/opštine. Saraju sa institucionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost i nevladinim organizacijama.</p>

Izvor: Samostalno sastavili autorice i autor na osnovu Ždralović/Gavrić 2019.

Resurs:

Istorijat uspostavljanja institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u BiH
 Autorice Arijana Aganović, Edita Miftari i Marina Veličković u knjizi „1995-2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini“ kroz pregled postojećih istraživanja i intervjuje sa akterkama iz ovog perioda na slikovit način nas uvode u istorijat uspostavljanja institucionalnih mehanizama, nastanak i razvoj zakonodavstva i samim tim stvaranje temelja gender mainstreaming-a u BiH. Link na knjigu možete pronaći u bibliografiji ove publikacije.

Iz tabele je vidljivo da ni u jednom od kantona pri izvršnoj vlasti ne postoji institucionalni mehanizam za rodnu ravnopravnost, stoga veliko opterećenje pada na Gender centar Federacije BiH koji ne raspolaže ni finansijskim ni ljudskim kapacitetima da radi u svih 10 kantona. Navedeno važi i za Brčko distrikt. Dodatni problem predstavlja i finansiranje institucionalnih mehanizama koje prema informacijama iz „Narandžastog izvještaja 5“ za

Agenciju za ravnopravnost spolova i dodjeljivanje grantova nevladnim organizacijama na godišnjem nivou iznosi 0,05% od ukupnog budžeta za BiH. Isti procenat iz budžeta FBiH izdvaja se i za rad Gender centra FBiH, dok se za rad Gender centra RS-a izdvaja 0,018% iz budžeta Republike Srpske. Vijeće ministara i entitetske vlade dužne su obezbijediti dovoljna finansijska sredstva za funkcionalan rad postojećih mehanizama, te izradu i provođenje politika, programa i mjera za rodnu ravnopravnost.

Savjeti za zagovaračice: Zagovarati uspostavljanje mehanizama za rodnu ravnopravnost na nivou kantona i Brčko distrikta

Navedeni primjeri u poglavlju 2.2 o usvajanju kantonalnih gender akcionalih planova u dva kantona pokazuju pozitivne pomake nakon toliko godina. Zagovaračice i zagovorači ženskih prava trebaju zagovarati da se pri svakoj kantonalnoj vladni i Vladni Brčko distrikta uspostavi institucionalni mehanizam za rodnu ravnopravnost. Mehanizam može biti posebna ustanova, npr. zavod ili agencija ili dio jednog od već postojećih ministarstava. Važno je samo da mehanizam ima adekvatno osoblje, kapacitete i finansijska sredstva, s ciljem da utiče na izradu politika i zakona, te da osigura da se pitanje ženskih prava i rodne ravnopravnosti uključi i sve glavne aktivnosti kantonalnih vlada. Priručnik Saše Savičića nudi odlične ideje kako da se navedeno osigura.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Saša Savičić (2016): Ka ostvarivanju ravnopravnosti polova u kantonima Federacije BiH. Pravila, institucije, politike. SarajevoČ Sarajevski otvoreni centar.
- Grupa autorica (2019): Narandžasti izvještaj 5 – Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u periodu 2016. - 2019. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.

2.4 DRUGE VAŽNE INSTITUCIJE

Pored institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost i druge institucije imaju značajnu ulogu i nadležnosti u oblasti promocije i zaštite rodne ravnopravnosti i prava marginalizovanih žena. Zakon o zabrani diskriminacije u članu 7. propisuje da je centralna institucija za zaštitu od diskriminacije Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH. Prema poslednjem Godišnjem izvještaju o rezultatima aktivnosti **Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH**, tokom 2018. godine registrovano je ukupno 196 predmeta u kojima je ukazivano na kršenje odredbi Zakona o zabrani diskriminacije, a najveći broj, njih 60, se odnosio na mobing. Dvije žalbe su zaprimljene u vezi povrede na osnovu seksualne orijentacije, te po jedna žalba na osnovu društvenog položaja i spola i na osnovu spolnih karakteristika.

Primjer dobre prakse:

Specijalni izvještaj Institucije ombudsmana o pravima LGBTI osoba

Da Institucija ombudsmana ulaže napore u osluškivanje stanja na terenu i saradnji s nevladnim organizacijama pokazuje objavljivanje Specijalnog izvještaja o pravima LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini 2016. godine. Sarajevski otvoreni centar, zajedno sa partnerskim udruženjima, uputio je prijedlog Instituciji za izrađivanje ovog izvještaja 2013. godine. U Izvještaju je zatraženo poduzimanje niza konkretnih zakonskih i

administrativnih mjera usmjerenih ka poboljšanju položaja LGBTI osoba. Kao takav, ovaj izvještaj može biti ne samo motivacija zagovaračicama i ženskim organizacijama za iniciranje drugih specijalnih izvještaja, nego i osnova za dalje zagovaranje prema različitim institucijama i kreiranje drugih izvještaja i dokumenata u ovoj oblasti npr. akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba. Svi godišnji izvještaji, specijalni izvještaji i neke od odluka Institucije ombudsmena dostupni su na www.ombudsman.gov.ba

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH usvojila je, između ostalih, i specijalne izvještaje o stanju u oblasti migracija u Bosni i Hercegovini, o stanju zaštite majke i materinstva na području Federacije BiH, o položaju Romkinja i Roma u BiH, o pravima osoba sa invaliditetom, o stanju ljudskih prava osoba treće životne dobi, o zabrani fizičkog kažnjavanja djeteta etc.

Primjer dobre prakse: Ombudsman izradio model zakona o rodnoj ravnopravnosti
 Zaštitnik građana, institucija ombudsmena u Srbiji, osnovao je posebnu radnu grupu 2014. godine, koja je imala za zadatak da razvije model zakona o rodnoj ravnopravnosti. Ekspertkinje i eksperti iz akademske zajednice, institucija vlasti i ženskog pokreta bili su dio procesa koji je rezultirao izradom dva modela zakona. Model zakona poslužio je kao osnova za daljnje diskusije u Vladi, te je inspirisao neka od pravnih rješenja koja su uključena u Vladin nacrt zakona. Ovo je odličan primjer kako se institucija ombudsmena može uključiti u zakonodavni proces. Model zakona dostupan je na linku: www.rodnaravnopravnost.rs

Pored komisija za rodnu ravnopravnost, pri parlamentima i skupštinama djeluju različite komisije koje u svojim nadležnostima imaju oblasti relevantne za prava marginalizovanih grupa žena (komisije za ljudska prava, rad i socijalnu politiku, komisije za izbjeglice, raseljena lica i povratnike, komisije za boračko-invalidsku zaštitu...). Ove komisije u svojoj nadležnosti imaju razmatranje nacrta i prijedloga zakonskih propisa i opštih akata iz nadležnosti parlamenta/skupština, te davanje mišljenja, prijedloga i inicijativa vezanih za usklađivanje s međunarodnim konvencijama u oblastima kojima se bave.

Pored zakonodavnih tijela vlasti, značajnu ulogu u poboljšanju položaja marginalizovanih žena imaju svakako ministarstva na državnom, entitetskom i kantonalm nivou. Centralnu ulogu zauzima Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pri kojem i djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Za poboljšanje položaja marginalizovanih grupa žena bitnu ulogu imaju i ministarstva rada i socijalne politike (izbjeglica i raseljenih lica) koji u svojoj nadležnosti imaju, između ostalog, rad u vezi zakona, javnih politika i strateških dokumenta u oblasti prevencije i zaštite od rodno zasnovanog i porodičnog nasilja, ostvarivanja prava na porodiljnu naknadu, rada i zapošljavanja, programa ekonomskog osnaživanja i dr. Pri radu ovih ministarstava neophodno je koristiti rodno osjetljivi pristup kako bi se iniciralo usvajanje akcionalih planova za socijalnu podršku i ekonomsko osnaživanje marginalizovanih žena s posebnim fokusom na one koje su preživjele porodično nasilje, a koje predstavljaju jednu od najranjivijih grupa. Stoga, postoji izrazita potreba za saradnjom zagovaračica i ženskih organizacija s ministarstvima rada i socijalne politike koji te strateške dokumente i akcione planove pripremaju.

Primjer dobre prakse: Gender akcioni plan Kantona Sarajevo

Iako se nigdje zvanično ne vodi kao vladin kantonalni mehanizam za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, izbjeglica i raseljenih lica Kantona Sarajevo je tokom 2019. godine izradilo prvi Gender akcioni plan Kantona Sarajevo. Izrađen je u saradnji sa Komisijom za ravnopravnost spolova Skupštine Kantona Sarajevo i nevladinim organizacijama. Akcioni plan dostupan je na:

<https://www.gcfbih.gov.ba/vlada-kantona-sarajevo-usvojila-gender-akcioni-plan-kantona-sarajevo-2019-2021/>

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2019): Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2018. godinu. Banja Luka.
- Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2016): Specijalni izvještaj o pravima LGBTI osoba u BiH. Banja Luka.
- Grupa autorica (2019): Narandžasti izvještaj 5 – Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u periodu 2016. - 2019. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

3. Zagovaranje za ženska prava

3.1

3.1 TERMINOLOGIJA I SAVREMENI PRISTUPI

Zagovaranje je skup dobro osmišljenih aktivnosti čiji je cilj uticaj na dominantne javne politike kako bi se promijenile prakse koje su loše po određene društvene grupe. Zagovaranje je angažman koji je prije svega usmjeren na postizanje promjena. U pitanju je sveobuhvatni pojam koji uključuje različite strategije koje se koriste da bi se postigao željeni cilj. **Feminističko zagovaranje** podrazumijeva strategije zagovaranja koje se zasnivaju na feminističkim principima, prije svih na solidarnosti, nenasilju, empatiji i jednakosti jer su to vrijednosti koje će osnažiti sve ranjive grupe. Zagovaranje je najčešće usmjereno na mijenjanje javnih politika, zakona i praksi (u različitim oblastima javnog života), ali može biti usmjereno i na kulturne prakse i navike.

Radi davanja kratkog uvoda u **ključnu terminologiju i savremene pristupe zagovaranja**, moramo ukazati na ideje iz koje ono izvire – iz volje i moći. Kako objašnjava Miroslav Živanović u svom tekstu „Politička volja: ili koncept javne politike kao analitički alat za istraživanje političke volje“, **političku volju**, kao i sve faze procesa pripreme i provođenja javne politike, određuju **aktere i akteri**. „Svi pojedinci i pojedinke koji učestvuju u tom procesu, kao i njihova volja, određuju konačni (ne)uspjeh određene politike. Utičući na njihovu volju, utičemo na ukupnu političku volju potrebnu za postizanje utvrđenog političkog cilja. U tom smislu mora se imati na umu kako **volju pojedinca ili pojedinke određuje cijeli niz faktora** koji uključuju: osobna uvjerenja i vrijednosti, karakter, odrastanje, obrazovanje, instinkt, iskustva, veze. Radi se o faktorima koji oblikuju individualnu percepciju, razumijevanje svijeta, stavove i osobne ciljeve pojedinca ili pojedinke. Svi navedeni faktori utiču na motivaciju, a samim tim i na volju individualnih aktera. Promijeniti njihovu volju znači uticati na pomenute faktore, pri čemu se kao najbolja strategija ističe, naravno, metod direktnog zagovaranja.“

U vrijeme političkih, ekonomskih, ekoloških i ostalih društvenih kriza generišu se pritisci i akcije. Na okruženje se, kako teorija uči, može **vršiti pritisak koji dolazi sa vrha** (top-down), tj. sa političkih mesta moći, ali se isto tako može djelovati **pritskom koji dolazi „odozdo“** (bottom up), tj. od građanske mobilizacije u vidu javnih demonstracija, okupljanja, peticija, štrajkova, medijskih kampanja, zagovaračkih i lobističkih taktika itd.

Praksa pokazuje da **ženske zagovaračke akcije mogu da vode različite interesne grupe**:

- Zagovaračke akcije mogu da osmisle i vode **žene na koje direktno utiče neka pojava ili najava neke promjene**. One najbolje razumiju sve aspekte problema ili prijetnje i njihov glas je najvažniji.

Primjer dobre prakse: Za proteste kojima su spriječile izgradnju dvije mini hidroelektrane, grupa žena iz naselja Kruščica kod Viteza u srednjoj Bosni osvojila je 2019. godine nagradu njemačke fondacije EuroNatur. Više od 500 dana trajala su dežurstva mještanki Kruščice koje su, blokirajući lokalni most, sprječavale prolazak mašina i izgradnju mini hidroelektrana. Zbog odvažnosti u zaštiti prirode i odolijevanju represivnim mjerama kojima su bile izložene u borbi protiv hidroenergetskog lobija, predstavljaju uzor.

- Zagovaračke akcije mogu da osmisle i vode pojedinke ili nevladine organizacije koje **ne moraju direktno biti pogodjene nekim problemom**, ali se mogu zalagati i pomagati onim grupama koje su ugrožene.

Primjer dobre prakse: Fondacija CURE, zajedno sa brojnim formalnim i neformalnim grupama koje se bave ženskim pravima, kontinuirano radi na podizanju vidljivosti položaja, prava i problema s kojima se u svom svakodnevnom životu suočavaju žene s invaliditetom i roditeljke djece s invaliditetom, kroz intenzivno lobiranje da ove nevidljive žene postanu subjekti društvenih promjena.

- Zagovaračke akcije mogu **zajedno da provode grupe žena** koje su direktno pogodjene problemom i pojedinke i/ili nevladine organizacije koje ne moraju direktno biti pogodjene, ali mogu pomoći svojim iskustvom, resursima ili pristupom mjestima odlučivanja.

Primjer dobre prakse: Žene preživjele seksualno nasilje u ratu u BiH dobile su status civilnih žrtava rata zahvaljujući lobiranjima pojedinki i ženskih nevladinih organizacija. Taj status im je osigurao mjesecne naknade, pristup zdravstvenoj zaštiti i drugim socijalnim pravima. No, zakoni koji garantuju takav status su različiti u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Distriktu Brčko i tek ga je nešto više od 800 žena osiguralo, uglavnom u Federaciji BiH.

Zagovaranja mogu imati za cilj promjenu zakonske regulative, ali i **vrlo konkretno i brzo unaprjeđenje svakodnevnih života žena**. Zagovaračke akcije najčešće vode formalne grupe u okviru nevladinog sektora ili neformalne grupe žena, kao i pojedinke. Nekim zagovaračkim inicijativama su mediji saveznici, drugima, koje se fokusiraju na lobiranje, saveznici su ljudi iz političkog života. Ipak, bez obzira na način, feminističkim zagovaranjima je zajednička upornost i odlučnost da se utiče na procese odlučivanja, da se žene osnaže i da uvide da, ma kako da su na političkoj margini društvenih procesa, itekako mogu da utiču na njih. Stvarnost pokazuje da su brojni nevidljivi načini kojima društvene, zakonodavne ili ekonomski strukture stavlju žene u nepovoljniji položaj ili ih diskriminišu.

Savjeti za zagovaračice: Zagovaračke napore treba usmjeriti na strukturalne probleme

Poslodavci će radije zaposliti muškarca nego ženu, iako su jednako kvalificirane i imaju isto iskustvo za traženu poziciju jer prepostavljaju da će žena češće biti odsutna s posla zbog njege djece ili starijih. Nezapošljavanje žena je primjer kršenja ženskih prava iako zakon ne dozvoljava diskriminaciju. Diskriminaciju je teže dokazati jer zakonska mogućnost zapošljavanja žena postoji, ali one se ne zapošljavaju, imaju niže plate ili ukupna primanja, manje ih je na mjestima gdje se donose odluke u zakonodavnim i izvršnim tijelima, upravnim odborima itd. Za ova strukturalna pitanja potrebno je tražiti nova rješenja.

Feminističko zagovaranje, generalno rečeno, želi da ukaže na nejednake odnose moći između muškaraca i žena i bori se protiv nejednake raspodjele moći i resursa jer je to ono što stavlja žene i druge marginalizovane grupe u nepovoljan položaj. **Nekoliko je osnovnih pitanja** koja se mogu postaviti i čiji će odgovori odmah pokazati kakva je

situacija, ko je ugrožen i šta se mora mijenjati:

- ko šta dobija (raspodjela i kontrola resursa);
- ko šta radi (podjela posla);
- ko određuje prioritete (čiji se problemi rješavaju);
- ko donosi odluke (ko ima moć).

Kroz čitav priručnik pokazujemo da zagovaranje može imati **pozitivne rezultate**. Uz posvećen rad, precizno planiranje i, ponekad, splet dobrih okolnosti, može se postići cilj i napraviti promjena. Posla za feminističke zagovaračice i zagovarače ima mnogo – od rada na mijenjanju pisanih i nepisanih pravila i ideooloških matrica koje održavaju stanje rodne neravnopravnosti, preko institucionalizovane diskriminacije žena, do nejednakog odnosa na tržištu rada, u lokalnim zajednicama, porodici, pristupa obrazovanju, zdravstvenim uslugama, pravnoj zaštiti itd. Zagovaranje nudi alate i tehnike koji mogu pomoći da se ostvare neophodne promjene. U nastavku slijedi pregled koraka koji zagovaranje mogu da učine uspješnim.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Jessica Woodroffe, E. Espelen, S. Smee (2011): Women's Rights Advocacy Toolkit. London: UK Department for International Development.
- Masha Durkalić (2016): Zalagačke platforme žena u BiH - feministička zalagačka platforma u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Miroslav Živanović (2015): Politička volja: ili koncept javne politike kao analitički alat za istraživanje političke volje, u Dino Abazović i Asim Mujkić (ur.): Kratki uvod u problem političke volje: studija slučaja Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.

3.2 3.2 STRATEGIJE, ALATKE I KORACI

Od sredine '90-ih godina do danas aktivistkinje i nevladine organizacije neprekidno daju svoj doprinos u rješavanju problema neravnopravnosti žena. Aktivistkinje i nevladine organizacije godinama lobiraju, pokreću kampanje i debate u javnom prostoru, te brane interesu žena unutar lokalnih zajednica, kantona, entiteta, države i šire.

Strategije koje se koriste da bi se postigao cilj zagovaranja uključuju **javne kampanje** koje inspirišu žene da se zauzmu za ideju o kojoj je riječ, traže promjene i vrše pritisak na donosioce odluka. Takođe uključuju i **direktno lobiranje ključnih političkih aktera i donosioca odluka**. Feminističko zagovaranje se, kao i svako drugo, oslanja na konkretne podatke do kojih se dolazi istraživanjem i analizama stanja na terenu jer nam ti podaci predstavljaju glavni argument. U nastavku se bavimo **metodama koje feminističko zagovaranje koristi** kako bi se unaprijedila ženska prava i rodna ravнопravnost u našoj zemlji.

Odabir zagovaračke strategije zavisi prije svega od onoga što namjeravate raditi i od vaših zagovaračkih inicijativa i njihovih ciljeva. Strategije se mogu koristiti kombinovano ili se možete odlučiti za jednu koja vam najbolje može pomoći da dođete do trajne promjene situacije: istraživanje i analiza stanja, lobiranje, građenje saveznštva i udruživanje, komuniciranje sa različitim javnostima i vođenje kampanja (vidite detalje

u poglavlju 5). Savjetujemo vam da se uvijek dodatno konsultujete s pojedinkama ili organizacijama o tome da li je kampanja koju želite da provedete odgovarajuća za vašu zajednicu i društvo.

Široko rasprostanjeni model i sveobuhvatan proces koji može na početku kreiranja projekta ili bilo koje zagovaračke aktivnosti da olakša proces jeste definisanje **SMART ciljeva**:

Specific – Specifični: odredite šta, kako, kada, gdje, zašto

Measurable – Mjerljivi: kako mjeriti uspješnost aktivnosti i rezultata

Achievable - Dostizni: da li se zacrtani cilj realno može postići

Relevant – Relevantni: da li cilj pomaže rješavanju konkretnog problema

Timely – Vremenski: da li akcija ima određen vremenski okvir.

Svaka namjera ili situacija zahtijeva posebnu strategiju, a svim strategijama prethode faze. Neke faze su nezaobilazne u planiranju feminističkih zagovaračkih aktivnosti, a neke se ipak mogu i preskočiti.

Ovdje nabrajamo sve korake **feminističkih zagovaračkih aktivnosti**:

1. Identifikovanje problema;
2. Postavljanje glavnog cilja ili namjere (aim);
3. Razumijevanje konteksta: uraditi istraživanje i podatke koristiti kao argument za javno zagovaranje;
4. Određivanje ciljeva (objectives) i aktivnosti kojima će se posebno baviti;
5. Identifikovanje ciljne grupe (javno zagovaranje usmjerite prema donosiocima odluka ili osobama koji/e mogu na njih uticati);
6. Identifikovanje saveznica/ka i protivnica/ka (na moć javnog zagovaranja može imati uticaj i to ko su vam saveznice/i i koliko ih je. Isto važi i za protivnike/ce);
7. Procjena jake i slabe tačke;
8. Definisanje jasnih poruka i uvjerljivo predstavljanje ideje;
9. Odabir strategije koja će uticati na ciljne grupe;
10. Resursi i sredstva (većina zagovaračkih akcija zahtijeva dugoročno investiranje vremena, energije i sredstava);
11. Određivanje ishoda/očekivanih rezultata/efekata (outcomes);
12. Razvijanje osnovnih poruka i vizuelnog identiteta;
13. Izrada nacrta akcionog plana;
14. Monitoring i evaluacija akcije (kako znate jeste li ostvarile postavljeni cilj – tražiti povratne informacije i procjenjivati svoj rad).

Zagovarački jezik ima svoje termine koji se trebaju usvojiti. **Namjera** (aim) je dugoročni cilj koji se temelji na vašoj viziji boljeg društva. To je namjera, ishod ili stanje i može se izraziti prilično uopšteno. Za njega je potrebno nekoliko zagovaračkih aktivnosti i nekoliko godina da bi se ostvario. **Cilj** (objective) obuhvata specifične radnje koje će obuhvatiti druge aktere kako bi doprinijeli postizanju vašeg **glavnog cilja** (aim). Ciljevi tačno određuju šta će se raditi, kada, gdje i ko će to sve raditi. **Ishod** (outcome) je proizvod koji treba da napravite kako biste omogućili ciljevima da se ostvare.

S obzirom na brojne upute u raznim priručnicima o tome koji su koraci važni u planiranju feminističke zagovaračke akcije, a kako bismo vam olakšale planiranje, dajemo primjer sheme koju možete prilagoditi i koristiti za svoje zagovaračke akcije i kampanje:

Problem	Glavni cilj	Očekivani rezultati	Ciljevi	Ciljne grupe
Žene u pojedinim udaljenim ruralnim sredinama u BiH nemaju pristup (nema javnog prevoza, loši putevi) mamografskim pregledima i češće obolijevaju od raka dojke.	Podizanje svijesti žena o važnosti pregleda i pokretanje aktivnosti nadležnih institucija kako bi se ženama omogućilo pravo na obavezni ljekarski pregled.	<p>Veliki broj žena se pregledao i tako je smanjen rizik umiranja od raka dojke.</p> <p>Nadležne institucije omogućavaju pokretni mamograf.</p>	<p>Uraditi analizu situacije na terenu – koliko žena svake godine umre od raka dojke.</p> <p>Lobirati u kantonalnom ministarstvu zdravlja da osigura sredstva za pokretni mamograf.</p> <p>Komunicirati sa zdravstvenom ustanovom o problemu.</p> <p>Podići svijest žena o važnosti pregleda.</p> <p>Uvesti redovne linije javnog saobraćaja.</p>	<p>Žene preko 40 godina starosti</p> <p>Kantonalno ministarstvo zdravlja</p> <p>Zdravstvena ustanova</p>
Strategije	Poruka	Mjesto/vrijeme	Resursi	Odgovorne/i
Lobiranje Javna kampanja	Žene imaju pravo na pristup javnim zdravstvenim uslugama.	Konkretna ruralna naselja; april – oktobar	<p>Pokretni mamografski aparat.</p> <p>Komunikacijske vještine uključenih osoba.</p>	Dvije osobe mogu voditi ovaj proces.

Možemo sumirati osnovne korake u zagovaranju koji su prikazani u prethodnoj tabeli: napraviti procjenu potrebe zagovaranja i kapaciteta za zagovaračke procese; definisati strateške prioritete; definisati cilj – kakva promjena je potrebna; definisati poruku/zahtjev/preporuku koja se želi prenijeti; razviti strategiju zagovaranja: kako, kada, ko radi na promjeni; mjeriti rezultate.

Priučnikom koji se detaljno bavi online kampanjama autorica Marinele Šumanjski i Ivane Volf skreće se pažnja na **moćan alat kakav je internet**, gdje su svi mediji u

jednom. „Internet je mjesto na kojem skoro svi ostali oblici medija žive i samim tim je već dominantan kao kohezija različitih formi izražavanja. Video, slika, tekst, audio, broadcast, podcast, interaktivni, digitalni, linearan online sadržaj i način izražavanja može biti veoma raznolik u isto vrijeme.“ U feminističkim zagovaračkim kampanjama za širenje poruka i podizanje svijesti o nekoj temi treba **koristiti društvene medije**, tj. web stranice i aplikacije koje omogućavaju stvaranje i dijeljenje sadržaja kao i sudjelovanje u društvenim mrežama. Društvene mreže su alati za široku komunikaciju, organizaciju, mobilizaciju i pristup informacijama. U tom smislu nadovezujemo se i na pojam digitalni/online aktivizam koji doprinosi zagovaračkim akcijama jer koristi internet i digitalne medije kao ključnu platformu za masovnu mobilizaciju i političko djelovanje.

Učinkovito ili efektivno zagovaranje ima određene specifičnosti. Kako bi vaše zagovaranje bilo učinkovito treba da ima ove elemente, a prije svega treba da se temelji na feminističkim vrijednostima i uvjerenju da je promjena moguća jer će to motivisati druge da vam budu saveznici.

Kao što je prikazano, **većina zagovaračkih aktivnosti za ženska prava može se podijeliti u tri grupe:** (1) Aktivnosti koje osnažuju pojedinke i pojedince da djeluju (podizanje svijesti o nekoj temi, kroz volonterski rad u zajednici); (2) Aktivnosti za pripremu kampanje (priključivanje sredstava, udruživanje sa drugima i građenje baze podrške, analiza trenutnog stanja, organizovanje treninga/okruglih stolova gdje bi se šira javnost upoznala sa problemom); (3) Aktivnosti usmjerene na one koji donose političke odluke kako bi se postigla promjena (lobiranje, uključivanje medija, objavljivanje istraživanja/publikacija, javne ulične akcije sa saveznicama).

Savjeti za zagovaračice:

Pitanja koja trebate postaviti sami sebi prije nego se pridružite zagovaračkoj kampanji

Ako vas ili vašu organizaciju neko pozove da se priključite kampanji, zapitajte se prije nego se priključite: Zbog čega treba da se priključimo i šta se nadamo da ćemo postići? Ko sve podržava tu kampanju i ko je finansira? Da li se život osoba koje su u fokusu kampanje može poboljšati ukoliko kampanja bude uspješna? Da li je kampanja strateški osmišljena? Može li kampanja podići svijest javnosti i ohrabriti građanke i građane da budu dio promjene koju zagovara? Da li kampanja mijenja odnose moći u društvu?

Naučene lekcije: Da bi se postigao cilj potrebna je upornost i stalna prilagodba zagovaračke strategije

Prije desetak godina, Udruženje Grahovo obnovilo je jednu ambulantu uz pomoć donacija. Ambulanta je opremljena uz obećanje resornog ministarstva tog kantona da će redovno slati ginekologa/inju. Međutim, ministar je na obećanje zaboravio. Danka Zelić i Udruženje Grahovo se se obratile Federalnom ministarstvu zdravstva i dobile podršku da urade istraživanje sa 100 žena koje su morale nagovoriti da odu na pregled. To su žene u dobi od 21 do 51 godine koje nemaju zdravstveno osiguranje, mnoge od njih nakon zadnjeg poroda nisu išle ginekologu/inji, neke nikad nisu uradile papa test. Od 100 pregledanih žena kod njih 10 je otkriven karcinom. Nakon te analize, koja je poslana ministru, kao i sljedećim ministrima, prošlo je gotovo deset godina, a ginekologa/inju još nisu dobile. Danka Zelić, dugogodišnja aktivistkinja posvećena radu sa ženama na selu i osnivačica Udruženja građanki Grahovo, jednom prilikom je rekla: „Želja mi je da

u toj vlasti jednom umjesto ministra bude ministrica, i pitam se da li bi se tada nešto promijenilo i unaprijedilo. Žene iz tih 19 sela u kojima najviše radim nikada nisu otišle na mamografski pregled. Kada je pokretni mamograf došao u najbliži grad, autobusima smo otišle s njima da urade te preglede. Rezultati su bili poražavajući. Veliki broj žena je morao ići na dodatne preglede, a pet žena je operirano.”

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Jessica Woodroffe, E. Espelen, S. Smee (2011): Women’s Rights Advocacy Toolkit. London: UK Department for International Development.
- Jessica Woodroffe, F. Murphy, R. Stokes (2015): Ten steps towards integrating gender equality into campaigns. London: Gender and Development Network.
- Kristy Evans (2010): A guide to feminist advocacy, in Journal Gender & Development, Volume 13. London: Routledge.
- Marinela Szymanska/Ivana Volf (2020): Online kampanje - Priručnik za omladinske organizacije. Tuzla: CAT BiH.
- Association for Women’s Rights in Development (2003): An Advocacy Guide for Feminists, in: Young Women and Leadership, no.1 Toronto: AWID.

3.3

3.3 AKTERI I AKTERKE U ZAGOVARAČKOM PROCESU

Zagovaranje za ženska prava otvara politički prostor za razne akterke i aktere, pokušavajući da ih ujedini u zastupanju feminističkih vrijednosti koje se promovišu, a sve kako bi se ispravila neravnoteža u brojnim društvenim strukturama koje onemogućavaju žene i marginalizovane grupe da budu ravnopravne u društvu i uživaju sva prava koja im pripadaju.

Napominjemo da se **prije započinjanja određenih zagovaračkih aktivnosti mora znati kako funkcionišu nacionalni procesi** - donošenje političkih odluka, pravni sistem, budžet, izborni sistem i sl. kao i koja instanca vlasti i institucija je odgovorna za koje pitanje. Složena administrativna struktura umnogome otežava zagovaračke procese u BiH. S druge strane, u konzervativnom bh. društvu neophodno je predviđati probleme i prepreke te smišljati taktkice borbe s njima. Bilo koja grupa kada odluči voditi kampanje koje zadiru u promjenu tradicionalnih sistema vrijednosti, a kakve su sve feminističke grupe, radeći na toj kampanji mora mijenjati dominantni način razmišljanja o ravnopravnosti spolova i rodova. Ta borba je bitna jer redefiniše odnose moći.

Kako se predlaže u jednom ranijem priručniku Fondacije CURE, da bi se **odredili akterke i akteri u procesu, potrebno je razjasniti pitanja:**

- Ko vam može pomoći u ostvarenju vaših ciljeva?
- Ko može uticati na donošenje odluka koje su važne za vaš zagovarački problem ili cilj?
- Ko je važan u procesu donošenja odluka?
- Ko će vas podržati? Ko su vam partnerke i partneri?
- Ko će vam se suprotstaviti?
- Ko je neodlučan ili neodlučna?
- Na koga primarno usmjeravate svoju strategiju (donosioci odluka), a na koga sekundarno (oni koji mogu uticati na donosioce odluka)?

Značajne akterke i akteri, bilo da su u pitanju pojedinke, grupe ili institucije, koje želite za **saveznice i saveznike** i kojima želite prenijeti poruku su:

- Institucije koje su odgovorne za rješavanje pitanja koja se tiču vašeg cilja;
- Nevladine organizacije i/ili neformalne građanske grupe koje imaju slične ciljeve kao vi;
- Akademска zajednica;
- Mediji i uticajne javne ličnosti;
- Pojedinke/ci koji su u fokusu vašeg djelovanja;
- Razne vrste javnosti;
- Sindikati i druge organizacije radnika/ka.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Jessica Woodroffe, E. Espolen, S. Smee (2011): Women's Rights Advocacy Toolkit. London: UK Department for International Development.
- Association for Women's Rights in Development (2003): An Advocacy Guide for Feminists, in: Young Women and Leadership, no.1. Toronto: AWID.

3.4 3.4 ZAGOVARANJE U BH. KONTEKSTU

Pojedinke, neformalne i formalne grupe žena svoj **zagovarački cilj u Bosni i Hercegovini** mogu postići uz pomoć brojnih saveznica i savezničkih akterki, ali se uvjek mora imati na umu administrativna složenost sistema u BiH i podjela nadležnosti. S obzirom da u demokratskim društвима paralelno postoje i sarađuju **tri sektora – javni (država), privatni (tržište) i građanski (civilno društvo)**, krenućemo od javnog sektora i konkretnih institucija koje mogu biti saveznice u borbi za ravnopravnost: Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Federacije BiH i Gender centar Republike Srpske, resorna ministarstva na različitim administrativnim nivoima (državni, entitetski, kantonalni nivoi), Parlamentarna skupština BiH, Predstavnički dom Parlementa FBiH, Narodna skupština RS, Skupština Brčko Distrikta BiH, kantonalne skupštine u FBiH – i posebno komisije za jednakopravnost/ravnopravnost spolova ovih institucija ali i savjetnici i savjetnice, lokalne uprave, centri za socijalni rad itd.

Ponekad nije ni potrebno, a ponekad je teško doći do predstavnica i predstavnika javnog sektora i lobirati ih za svoje ideje i zato treba imati na umu da postoje mnogi **akteri i akterke** u zagovaračkim kampanjama koji umnogome mogu pomoći u ostvarivanju cilja budуći da su njihovi glasovi uticajni u društvu ili pojedinim dijelovima društva:

- Civilno društvo (u okviru njega nevladine organizacije koje se zalažu za ženska prava – Ženska mreža BiH i Mreža za izgradnju mira npr. imaju veliku mrežu kontakata i informacija koje mogu dalje prosljeđivati i tako podržati feminističke zagovaračke aktivnosti);
- Privatni sektor (mogu obezbijediti sredstva);
- Osobe koje pružaju besplatne pravne savjete i pomoć;
- Mediji;
- Poznate ličnosti;
- Akademска i naučna zajednica.

Na kreiranje javnog mnijenja najviše utiču mediji, pa i poznate ličnosti, ali je i stav i savezništvo sa akademskom i naučnom zajednicom izuzetno bitan, posebno za akcije za koje je važno, prije planiranja, uraditi procjenu stanja ili neko istraživanje. Uvijek treba imati na umu i moć socijalnog kapitala – ličnih kontakata i mreža koji se mogu koristiti za više ciljeve.

Primjer dobre prakse:

Usvajanje Zakona o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom FBiH

Proces donošenja ovog zakona počeo je 2012. godine. Prvobitni nacrt koji se našao u procesima konsultacija obuhvatio je i amandmane koje su podnijele ženske organizacije. Nakon podnošenja amandmana slijedio je cijeli set zagovaranja i lobiranja za njegovo usvajanje. Fondacija CURE je pokrenula zagovaračku kampanju prema Klubu parlamentarki u Parlamentu FBiH u sklopu koje su isticale važnost donošenja ovog zakona. Dio zagovaračke strategije obuhvatio je i zagovaranje putem medija. Snažni pritisci koji su vršeni na Parlament FBiH uz snažnu podršku pojedinih medija, zastupnica i Kluba parlamentarki u FBiH doprinijeli su da Zakon o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom FBiH bude usvojen u julu 2018. godine.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Grupa autorica (2019): Narandžasti izvještaj 5 – Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u periodu 2016-2019. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Damir Banović i Saša Gavrić (2012, pr.): Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: University Press Sarajevo.

3.5

3.5 SPECIFIČNOSTI FEMINISTIČKOG ZAGOVARANJA

Feministički zagovarački rad ujedinjuje teoriju i praksu, prevazilazeći tako ograničenja koja nastaju kada se radi projektno, bez dubinskih razumijevanja i mijenjanja struktura koje uzrokuju siromaštvo, marginalizaciju i neravnopravnost žena. Masha Durkalić je u svojoj knjizi „Zalagačke platforme žena u BiH“ ponudila i objasnila nekoliko principa djelovanja:

- **Učimo iz iskustava drugih** jer nismo prve koje su počele borbu za ženska prava niti smo jedine koje se za njih bore. Iskustva drugih žena u borbi za ženska prava predstavljaju još jedan izvor novih ideja za zajedničku borbu. Međusobna iskustva treba razmjenjivati, iz njih učiti i transformisati ih u bolja rješenja za budućnost.
- **Istražujmo žensku prošlost** jer su žene koje su ucrtale put ravnopravnosti spolova i feminističkom aktivizmu često nevidljive budući da historija nije bilježila njihovo postojanje. Položaj žena u društvu danas ne bi izgledao isto da se brojne žene iz prošlosti nisu izborile za naša današnja prava.
- **Zaštitimo ženino pravo na izbor** jer patrijarhat ženama nastavlja da uskraćuje pravo na izbor da sa svojim tijelom rade samo ono što one žele. Pravo da upravljaju ženskim tijelom imaju isključivo žene i na ovome moramo insistirati. One moraju biti u mogućnosti da donesu izbore za koje smatraju da su najbolji za njih. **Pogledajmo nevidljive žene** jer feministička borba mora uključiti sve marginalizovane žene – one koje sistem ne vidi. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti zagovaranju ostvarivanja njihovih prava jer ih one ne mogu ostvariti bez podrške. Naša borba mora uključivati svaku ženu.

- **Insistirajmo na implementaciji zakona** jer zakonski okvir za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u BiH odavno postoji, no njegov potencijal i kapacitet ostaju neiskorišteni. Zakoni su osnova našeg zagovaranja i na njihovoj implementaciji moramo insistirati. **Uložimo napore u obrazovanje** jer djevojčice, djevojke i žene moraju imati pravo na obrazovanje, moraju imati mogućnost da saznaju više o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i moraju znati da su jednake. Obrazovanje je neprocjenjivo jer otvara mogućnosti društvenog djelovanja i (samo)osnaživanja žena.

Ovo poglavlje čemo završiti **savjetom da se feminističko znanje usvaja i prenosi**. U feminističkom zagovaranju se stalno postavlja pitanje „zašto“ jer nas ono vodi do razumijevanja principa raspodjele moći i resursa, a tu nam feministička teorija pomaže da se ovi procesi brže i bolje shvate i omogućava nam da osmislimo djelovanja. Kada shvatimo kako i zašto društveni sistem i institucije kreiraju i nameću politike neravnopravnosti, možemo da se borimo protiv njih.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Masha Durkalić (2016): Zalagačke platforme žena u BiH - feministička zalagačka platforma u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Jessica Woodroffe, E. Espplen, S. Smee (2011): Women's Rights Advocacy Toolkit. London: UK Department for International Development.
- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.

4. Dobre prakse i primjeri zagovaranja za ženska prava

4.1

4.1 ZAGOVARANJE PROTIV SIROMAŠTVA I ZA EKONOMSKO OSNAŽIVANJE ŽENA

Iako je globalno zabilježen porast u učešću žena na tržištu rada, to nije dovelo do jednakog statusa muškaraca i žena, a žene ostaju te koje na svojim leđima nose teret ekonomije brige i neplaćenog kućnog rada. Podaci iz Ankete o radnoj snazi BiH pokazuju da je stopa zaposlenosti žena u 2018. godini iznosila 25%, a muškaraca 44,1%. Stopa nezaposlenosti žena je iznosila 20,3%, a muškaraca 17,2%. U okviru Strategije Europa 2020 prisutan je inkluzivan pristup koji jednak značaj daje interseksionalnoj i rodnoj dimenziji kao ključnim obilježjima siromaštva i socijalne isključenosti. U publikaciji „Rod i ekonomija“ ističe se da, uprkos svim naporima, u BiH ne postoji dovoljno istraživanja koja se tiču pitanja socioekonomskog položaja žena. Ipak, nevladin sektor i institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost ulažu dugogodišnje napore u kreiranje rodno odgovornih javnih politika i rodno odgovornih budžeta te akcionalih planova u kojima se ističe potreba ekonomskog osnaživanja marginalizovanih grupa žena. U istraživanju Fondacije CURE „Kroz ekonomsku stabilnost do slobode“ ističe se da je potrebno vršiti zagovaračke aktivnosti da bi se ostvario konačni cilj - zakonski priznato pravo, mogućnost i sistemska podrška svim ženama koje su preživjele porodično nasilje u pogledu ekonomskog osnaživanja koje podrazumijeva poticaje kako za zapošljavanje, tako i za samozapošljavanje i pokretanje vlastitih biznisa, a prvi korak puta ka ovom cilju počinje od prepoznavanja osoba koje su preživjele porodično nasilje kao marginalizovanih i ranjivih socijalnih grupa u zakonskim, podzakonskim i institucionalnim dokumentima koji imaju u fokusu ekonomsko osnaživanje i ostvarivanje određenih poticaja.

Određeni pomaci u oblasti ekonomskog osnaživanja žena i jačanja rada lokalnih nevladinih organizacija postoje, kao i saradnja sa institucijama, te mogu biti motivacija za dalje djelovanje na što ukazuju i primjeri koje predstavljamo u nastavku. Kroz programe ekonomskog osnaživanja u okviru **Udruženja građanki Grahovo**, žene sa sela obraćaju se za pomoć pri pokretanju vlastitog biznisa, uspostavljanju kontakta sa potencijalnim kupcima, u vezi marketinga i distribucije proizvoda i edukacije radi boljeg uzgoja voća i povrća, te uzgoja stoke. Lokalni zavod za zapošljavanje konsultuje se s Udruženjem građanki Grahovo, te oblikuje projekte i programe zapošljavanja i samozapošljavanja žena, zajedno sa federalnim i kantonalnim zavodima za zapošljavanje.

Prema informacijama iz publikacije Fondacije CURE „Kroz ekonomsku stabilnost do slobode“ kao jedan od primjera dobre prakse ekonomskog **osnaživanja žena sa invaliditetom** navodi se socijalno preduzeće iz Sarajeva Uspon d.o.o koje radi već 10 godina kao organizacija za zbrinjavanje osoba sa invaliditetom, a vrši profesionalnu rehabilitaciju, ospozobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, uz saglasnost Federalnog ministarstva rada i socijalne politike. Iskustvo iz Udruženja „**Samostalni korak**“ iz Sarajeva pokazuje da ženama s invaliditetom više podrške pruža Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije BiH, nego Zavod za zapošljavanje, a u prilog tome govori podatak da su, u protekle četiri godine, preko Zavoda za zapošljivanje zaposlili jednu, a uz podršku Fonda četiri žene sa invaliditetom.

Istraživanje koje je 2012. godine provelo **Udruženje „Vesta“** opisuje stanje, potrebe i mogućnosti **poboljšanja položaja žena iz ruralnih sredina**. Istraživanje u kojem je učestvovalo 450 žena s područja 17 opština u 37 ruralnih mjesnih zajednica u Federaciji BiH ukazuje da je 85.56% ispitanica potvrdilo da pokretanje malih biznis inicijativa može u velikoj ili zadovoljavajućoj mjeri doprinijeti boljem ekonomskom položaju žena iz ruralnih sredina. U publikaciji „Ekonomski mogućnosti za žene iz malih lokalnih zajednica“ rad u turizmu preporučuje se kao jedna od mogućnosti za ekonomsko osnaživanje žena. Zahvaljujući prirodnim bogatstvima, u BiH postoje mogućnosti za razvijanje različitih oblika turizma (ekoturizma, agroturizma, seoskog turizma, avanturističkog turizma, brdskog biciklizma, sportsko-rekreativnog turizma, gastronomskog turizma...). Svi ovi oblici turizma nude ženama priliku za pokretanje malih biznisa, korištenje postojećih prirodnih potencijala, znanja i vještina koje one već posjeduju, a u svrhu ekonomskog osnaživanja i ostvarivanja zarade uz očuvanje prirodnih bogatstava. Selo Lukomir, kojeg krasiti epitet živog etno muzeja, primjer je iskorištenog potencijala. U selu se nalazi nekoliko ugostiteljskih objekata gdje su u ponudi tradicionalni specijaliteti, a mogu se kupiti i odjevni predmeti koje pletu žene koje žive u selu i na taj način ostvaruju zaradu. Još jedan pozitivan primjer u oblasti turizma je i zaključivanje ugovora Muzeja Zenica sa lokalnim ženskim udruženjem čije članice su pripremale kafu na ulazu u Vrandučku kulu i time ostvarivale prihod.

Na području općine Bratunac početkom 2015. **Udruženje žena „Priroda“** je u saradnji s opština Bratunac i Fondacijom za osnaživanje žena iniciralo obnovu malnjaka uništenih u poplavama 2014. godine, a čiji su vlasnici žene. Nabavljen je i podijeljeno 14 sistema za navodnjavanje, osigurana je savjetodavna podrška i ponuđena saradnja s Opštom poljoprivrednom zadrugom „ŽENA“ Bratunac. Time je osigurana održivost za 14 ženskih agrobiznisa, te je pružena sistemska podrška ženama poljoprivrednicama u obnovi njihovih agrobiznisa kroz savjetodavnu podršku. **Udruženje žena „Ruka Kalošević“** je pokrenulo mini proizvodni pogon za preradu voća i povrća, a koji je realizovan u okviru inicijative „Domaće iz našeg kraja - proizvodi tešanjских žena“. U okviru ove aktivnosti članice Udruženja dobile su i vrijednu donaciju - 1.760 sadnica jabuke, kruške i šljive za pokretanje proizvodnje.

Pozitivni primjeri postoje i u Tuzlanskom kantonu gdje je **Opšta ženska zadruga „Bolja budućnost“ Tuzla** registrovana 2016. godine, a proizvodnja je počela u junu 2017. godine. Zadruga ima pet žena zaposlenih uz podršku Federalnog i Kantonalnog zavoda za zapošljavanje po programu zapošljavanja i samozapošljavanja Romkinja/Roma. Zadruga u zakupu ima zemljište, a u svom vlasništvu ima plastenike, kao i potrebne mašine za proizvodnju povrća. Institucionalna podrška marginalizovanim grupama žena u Tuzli je ostvarena i kroz podršku održavanju Merlinka festivala, te uključivanju LGBTIQ osoba u radne grupe za razvoj Strategije za mlade 2017. - 2026. koju je Gradsko vijeće usvojilo u augustu 2017. godine.

Udruženje žena za ruralni razvoj Pale Federacije BiH 2018. godine je započelo aktivnosti plasteničke proizvodnje s ciljem poboljšanja socioekonomskog standarda marginalizovanih grupa žena. Udruženje je dodijelilo šest plastenika za članice Udruženja koje su pokazale interesovanje za ovakav vid poljoprivredne proizvodnje i koje predstavljaju marginalizovane grupe žena – radi se o samohranim majkama, domaćicama i ženama koje se dugi niz godina nalaze na evidenciji biroa za zapošljavanje. Udruženje

planira vršiti prerađu uzgojenih kultura u tradicionalne prerađevine od povrća, te se, pored prodaje, predstaviti s gotovim proizvodima potrošačima na sajmovima zdrave hrane.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Aida Malkić i Emina Bošnjak (2019): Pozicija, uključenost i prava žena koje pripadaju manjinskim i marginaliziranim grupama u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Marija Knežević (2016): Ekonomski mogućnosti za žene iz malih lokalnih zajednica u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Sanela Bašić (2018): Žene i siromaštvo u dokumentima Evropske Unije i Bosne i Hercegovine. Banja Luka: Helsinski Parlament građana Banja Luka.

4.2

4.2 ZAGOVARANJE ZA SOCIJALNU INKLUIZIJU I PRAVA ŽENA I DJEVOJČICA IZ RANJIVIH I MARGINALIZOVANIH ZAJEDNICA

Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o ravnopravnosti spolova garantuju zaštitu od diskriminacije po osnovama koje pogađaju žene i djevojčice pripadnice manjinskih ili marginalizovanih grupa uključujući i afirmativne mjere koje bi trebale voditi ka njihovoj punoj socijalnoj inkluziji. U svim aspektima života žene i djevojčice koje pripadaju ovim grupama su zanemarene i nevidljive sistemu, njihov glas i potrebe rijetko se čuju u procesima donošenja odluka, javnih politika, planova, mjera i aktivnosti. Zagovaranje za ženska prava uvijek mora uključiti i marginalizovane grupe žena. One su nevidljive i u medijskom diskursu koji igra značajnu ulogu u oblikovanju javnog mnijenja i vidljivosti društvenih grupa. Nalazi istraživanja Fondacije CURE „Digitalno nasilje nad marginalizovanim grupama u bosanskohercegovačkim online medijima“ pokazuju da su se u periodu od šest mjeseci samo 154 članka na tri analizirana online portala odnosila na marginalizovane grupe, a ukupan postotak zastupljenosti pet posmatranih marginalizovanih grupa u tri odabrana online medija bio je manji od 0,56%.

Žene pripadnice marginalizovanih grupa ne **uživaju jednaku startnu poziciju i mogućnosti** za ostvarenje svojih prava koja su nam svima jednako zagarantovana. Tome značajno doprinosi i njihova višestruka marginalizacija koja počinje od činjenice da su žene, a potom i pripadnice neke od ranjivih i nevidljivih društvenih grupa. Ženske nevladine organizacije, aktivistkinje i zagovaračice, uz samozastupnice, kao i institucionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost te druge institucije ulagale su i u lažu značajne napore da isprave ovu nepravdu i da poboljšaju položaj žena pripadnica marginalizovanih grupa.

Mnogi kao jednu od najviše marginalizovanih društvenih grupa ističu Romkinje. Umjetnica **Selma Selman** pokrenula je 2014. godine projekt „**Get The Heck to School/Marš u školu**“ kojim pomaže školovanje romskih djevojčica u BiH i koji uspešno realizuje uz veliku podršku drugih žena, ali ističe da nikada nije imala podršku ministarstva, lokalnih zajednica, kantona ili institucija. U okviru projekta trenutno, u 2020. godini, učestvuje deset djevojčica i dva dječaka, koje/koji dobijaju stipendiju i četrdeset i dvoje djece koja dobijaju sendviče u školi. Sa ovim projektom povećao se broj redovno školovane romske djece u osnovnoj školi. „**Romska djevojka - Romani Čej**“ u Prnjavoru provodi zdravstvene programe uz potporu Instituta za javno zdravstvo RS tj. godišnje preventivne ginekološke i ultrazvučne pregledi dojki i radionice o zaštiti i prevenciji zdravlja. Zajedno s predstavnicima različitih institucija organizuju radionice o tome kako postupati u

slučajevima diskriminacije ili nasilja u porodici kako bi se izgradilo povjerenje između institucija i korisnica. Takođe, organizacija je bila uključena u proces izrade Lokalnog akcionog plana za uključivanje Romkinja i Roma i konsultovana kada je Gender akcioni plan revidiran 2018. godine. **Ženska romska mreža „USPJEH“** predvođena organizacijom „Bolja budućnost“ iz Tuzle aktivno radi na uključivanju Romkinja u sve procese donošenja odluka. Članica ove Mreže je i članica Koordinacionog odbora Ženske mreže Bosne i Hercegovine.

Žene preživjele ratno seksualno nasilje predstavljaju posebno ranjivu grupu, veliki broj njih još uvijek nije dovoljno osnažen da iskoristi svoje pravo i traži pravdu putem suda, a one koje se jesu odvažile na taj korak nerijetko nailaze na predrasude, retramatizaciju i prebacivanje krivice sa počinjocu na njih tokom dugotrajnih sudskih postupaka. Pomaka u zaštiti žena koje su preživjele ratno seksualno nasilje ima, postoje nastojanja za izmjenu bosanskohercegovačkog krivičnog zakonodavstva u smislu zabranjivanja postavljanja pitanja o seksualnom životu preživjele nakon počinjenog ratnog i neratnog silovanja (što trenutno nije slučaj), a ohrabruje činjenica da su tokom 2019. godine u BiH dvojica osuđenih za ratno silovanje dobrovoljno, na ime naknade nematerijalne štete, preživjeloj ratno silovanje isplatili novčanu naknadu. Krajem 2010. godine nekoliko ženskih organizacija iz BiH, Crne Gore, Hrvatske, Srbije i sa Kosova pokrenule su inicijativu za organizovanje **Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije** putem kojeg podstiču i pružaju siguran prostor ženama da svjedoče o svim vrstama strukturnih nepravdi. Tokom 2015. godine osnovano je Udruženje „**Zaboravljena djeca rata**“ koje je prvo i trenutno jedino udruženje u cijelom svijetu koje radi na društvenoj i pravnoj vidljivosti djece rođene zbog rata.

Samostalne roditeljke nisu direktno prepoznate u zakonima o socijalnoj zaštiti BiH. Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta **prepoznaće samohrane roditeljke i roditelje** kao kategoriju korisnica i korisnika koje/i imaju prava na usluge socijalnog i drugog stručnog rada, novčanu i drugu materijalnu pomoć i smještaj u ustanovu socijalne zaštite ukoliko nemaju riješeno stambeno pitanje. Zakon o socijalnoj zaštiti u Hrvatskoj prepoznaće samohrane roditeljke kao kategoriju korisnica i predviđa određena prava i podršku za njih. Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH je tokom 2013. godine uputila preporuku vladama entiteta i Brčko Distrikta da se posebna pažnja posveti kategoriji jednoroditeljskih zajednica radi njihove adekvatne pravne zaštite. Ženske organizacije u BiH su takođe ukazivale na ovaj problem, a tokom 2017. godine prepoznao ga je i Parlament Federacije BiH te je upućena Inicijativa da Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH izradi Specijalni izvještaj o stanju jednoroditeljskih zajednica u Federaciji BiH, a što još uvijek nije učinjeno. Tokom 2019. godine upućen je prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona Federacije BiH koji je predviđao da se sredstva za izdržavanje djeteta obezbijede u budžetu Federacije BiH, što bi bio korak ka osnivanju alimentacionog fonda, ali su nadležna ministarstva to ocijenila kao manjkavo rješenje.

Lezbejke, biseksualne, transrodne i interspolne žene takođe predstavljaju višestruko marginalizovane grupe žena. Zahvaljujući naporima Sarajevskog otvorenog centra, izmjenama Zakona o zabrani diskriminacije 2016. godine BiH je postala jedna od rijetkih zemalja u Evropi koja je eksplicitno zaštitila interspolne osobe zabranom diskriminacije

na osnovu spolnih karakteristika. Fondacija CURE i Sarajevski otvoreni centar već u kontinuitetu nude programe podrške i redovne aktivnosti za LBTI žene.

Potrebu podrške marginalizovanim grupama žena prepoznaće i međunarodna zajednica. USAID-ov Program podrške marginalizovanim grupama omogućio je tokom 2019. godine pokretanje i razvoj biznisa marginalizovanih grupa žena u devet lokalnih zajednica u BiH i to u: Živinicama, Žepču, Loparama, Prozor-Rami, Berkovićima, Lukavcu, Istočnoj Ilidži, Foči i Novom Gradu. Fond za podršku razvoju biznisa marginalizovanih grupa žena osnovan je početkom 2017. godine i kroz njega je do sada dodijeljeno blizu 700.000 KM.

Udruga RODA iz Hrvatske, svjesna da društvo ignoriše potrebu za podrškom koju **žene s invaliditetom** imaju tokom trudnoće, poroda i brige o djeci, uz podršku Ministarstva zdravlja Republike Hrvatske pokrenula je aktivnost psihosocijalne podrške ženama s invaliditetom u reproduktivnoj dobi. Aktivistice iz BiH Ira Adilagić i Alma Mujanović su tokom 2018. godine pokrenule Facebook stranicu „Znak za riječ“ na kojoj objavljaju video snimke sa znakovima za riječi i rečenice sa ciljem promocije znakovnog jezika i podizanja svijesti o njegovoj važnosti, primjeni i praktičnosti za sve. Stranica je vrlo brzo zainteresovala značajan broj pratiteljki i pratitelja, kao i medija, čine je učinjen korak u otklanjanju govorne barijere koja u neravnopravan položaj stavlja žene sa oštećenjem sluha.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Amila Ždralović i Zlatiborka Popov Momčinović (2019): Aktivizmi s marginama: procjena kapaciteta deset odabranih ženskih organizacija. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Sanela Šadić, Amila Ždralović, Mirza Emirhafizović (2020): Jednoroditeljske porodice - Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo. Sarajevo: Fondacija CURE.

4.3

4.3 ZAGOVARANJE ZA RAVNOPRAVNO UČEŠĆE ŽENA U POLITIČKOM I JAVNOM ŽIVOTU

Iako Zakon o ravnopravnosti spolova BiH definiše dobar i **praktičan standard o neophodnoj zastupljenosti muškaraca i žena sa minimalno 40% u svim tijelima vlasti**, izborni sistem u Bosni i Hercegovini, kao i patrijarhalne i mizogine prakse u političkim strankama, te uopšte neafirmativan društveni odnos prema participaciji žena u političkom i javnom životu i dalje rezultiraju sa izrazito niskim nivoom zastupljenosti žena u zakonodavnim i izvršnim tijelima na skoro svim nivoima vlasti.

Resurs: Priručnici, vodiči i online alatke ODIHR-a za političku participaciju žena
OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) u proteklih 10 godina objavila je veliki broj značajnih priručnika i vodiča na temu učešća žena u političkom i javnom životu. Među tim publikacijama i alatkama izdvajaju se:

- Online alatka za rodne revizije/procjene političkih stranaka (gender audits): na web-stranici genderaudit.osce.org nalazi se najnovija alatka, online alatka koja vrlo jednostavno predstavlja kako se provode rodne revizije ili rodne procjene u političkim strankama s ciljem da se identifikuju prepreke i mogućnosti za daljnje urodnjavanje i povećanje političke participacije žena u političkim strankama. Ova alatka može biti od koristi za ženske organizacije i organizacije civilnog društva koje rade sa

- političkim strankama jer tim strankama može pomoći da se samoprocjene, a onda i definiju prioritete za promjene u formi gender akcionalih planova za stranke;
- Priručnik „Zakoni za žene i za muškarce: Praktični vodič za rodno senzitivno zakonodavstvo“ koji je objavljen na engleskom, a preveden na crnogorski i makedonski jezik, odlična je publikacija koja zagovaračice ali naravno i parlamentarce i parlamentarke uvodi u temu izrade i usvajanja rodno-senzitivnih zakona. Publikacija je dostupna na crnogorskem na linku: <https://www.osce.org/odihr/327836>

U postdejtonskom periodu, tokom proteklih 25 godina, zagovaračice ženskih prava u BiH, uz pomoć partnerica i partnera iz međunarodne zajednice, izborile su se za **postepeno uvođenje rodnih kvota** na izbornim listama za predstavnička tijela. Posljednjim izmjenama iz 2013. godine koje je predvodila tadašnja zastupnica Ismeta Dervož uvedena je **kvota od 40%**, uz jasno definisanje mesta postavljanja kandidata manje zastupljenog spola na samoj listi. Neupitno je da je kvota imala izrazito pozitivan učinak na broj izabralih žena. No, i dalje je jako mali udio žena u parlamentima tj. svega 23.8%. Ključni faktori koji utiču na ovaj ishod su opšti nivo podrške stranci iz koje parlamentarka dolazi, veličina izborne jedinice, struktura glasanja te naravno opšti odnos stranke prema kandidatkinjama. Postojeći izborni sistem u BiH, sa poluotvorenim listama i malim izbornim jedinicama, naročito kada je u pitanju izbor Predstavničkog doma Parlamentarne Skupštine BiH, ne ide u korist ženama. Pozitivan učinak izborni sistem ima na nivoima vlasti gdje se predstavnička tijela biraju u jednoj izbornoj jedinici, a što je slučaj sa kantonalnim skupštinama. Analiza UN Women iz 2020. godine pokazuje značajni porast izabralih zastupnica u 9 od 10 kantonalnih skupština na posljednjim Opštim izborima 2018. godine.

Naučne lekcije:

Rezervisana mjesta za muške i ženske kandidate i kandidatkinje za Skupštinu Kosova

Iako BiH ne priznaje nezavisnost Kosova, vrijedi se osvrnuti na kosovski izborni sistem. Izbor za Skupštinu Kosova odvija se u jednoj izbornoj jedinici, uz rodnu kvotu od 30%, putem otvorenih kandidatskih lista. Pored toga, kosovski izborni sistem predviđa i tzv. rezervisana mjesta (reserved seats) u iznosu od minimalno 30% za žene i muškarce. To znači da pri dodjeli mandata s jedne izborne liste, mandati se dodjeljuju tako da min. 30% mandata ide na manje zastupljeni spol, neovisno od ishoda glasanja. Ovakav izborni model moguć je samo ukoliko se provodi u jednoj izbornoj jedinici. Broj žena u Skupštini Kosova dostiže i do 40%, a bez ove odredbe bi bio možda i ispod 30%. Stoga bi vrijedilo prostudirati ovaj model, te razmotriti njegovo uvođenje za izbor kantonalnih skupština i predstavničkih tijela opština, gradova i Brčko distrikta BiH.

2015. godine Sarajevski otvoreni centar uradio je analizu „**Kako do 40% žena u zakonodavnim tijelima u BiH?**“ ispitujući kakav bi učinak imale različite intervencije u izborni sistem. Pokazalo se da je izborni sistem BiH izrazito rigidan i da značajne intervencije nisu moguće bez promjene cijelog sistema kroz npr. uvođenje jedne izborne jedinice za cijeli entitet za izbor entitetskih parlamentara ili uvođenje zatvorenih lista. No, ono što je bilo moguće jeste izmjena Izbornog zakona kroz uvođenje kvote od 50% na izbornim listama. Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova pri Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine preuzeli su ovaj prijedlog i on je upućen u parlamentarnu proceduru. Nažalost, zbog politikantskih

igara političkih stranaka koje su u tom trenutku imale više ciljeve vezane za sam zakon, ovaj prijedlog nije nikad usvojen. Ideju o uvođenju kvote od 50% neophodno je ponovo oživjeti i kroz udruženi front zagovarati prema bh. parlamentu.

Iste godine, Sarajevski otvoreni centar napravio je i prijedlog da se u zakone koji regulišu **izbor i rad vlada na svim nivoima vlasti** uvede kvota od 40%. Naravno, prijedlog je mogao biti i 50%, ali vodeći se činjenicom da Zakon o ravnopravnosti spolova garantuje zastupljenost od 40% i da su žene svakako daleko i od zastupljenosti od 30% u realnom životu, čini se da je odabir kvota od 40% bio dobar izbor. Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova pri Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH uputila je ovaj prijedlog u parlamentarnu proceduru početkom 2016. godine, ali je on oboren u prvom čitanju. Političke stranke nisu bile spremne da se obavežu da minimalno 40% ministarskih fotelja ustupe svojim članicama.

Resurs: UN Women bazična studija o preprekama za političku participaciju žena u BiH

Tim predvođen Adnanom Kadričićem, po nalogu UN Women i UNDP-a, proveo je istraživanje i izradio studiju o preprekama za političku participaciju žena u BiH. Iako se dosta istraživanja provodilo na ovu temu, ova bazična studija predstavlja uvjerljivo najsveobuhvatniju studiju na ovu temu. Studija je dostupna na linku:
<https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bosnia-and-herzegovina>

Na nivou BiH kao i na lokalnom nivou već godinama se provode različite kampanje koje imaju za cilj da osnaže kandidatkinje, ali i da animiraju žene da izađu na izbole i glasaju za žene. **Infohouse** iz Sarajeva tokom svakih izbora ulazi u partnerstvo sa različitim organizacijama iz cijele BiH, među njima redovno i sa Fondacijom CURE i Centrom za ženska prava iz Zenice kao i sa Udruženjem građanki Bosansko Grahovo, putem kojeg su proveli projekat besplatne pravne pomoći kandidatkinjama za Opšte izbole 2018. godine.

Još jedna pozitivna praksa su tzv. **ženske parlamentarne mreže ili klubovi parlamentarki** koji su osnovani širom regije. Iako se nisu pokazali uvijek podjednako učinkovitim, naročito zbog stranačke dominacije i discipline, ove neformalne mreže predstavljaju odličnu platformu razmjene, međustranačke saradnje, osnaživanja i mogu biti ulazna tačka za ženske organizacije i feministička udruženja u okviru zagovaračkih inicijativa. Stoga, treba insistirati na osnivanju ovakvih klubova u svim parlamentima na svim nivoima vlasti, uključujući i opštine i gradove. Jako je važno da ova tijela ipak ostanu samo interesne grupe i da nikako ne zamjene radna tijela tj. komisije ili odbore za rodnu ravnopravnost imajući na umu da pitanje rodne ravnopravnosti nije samo pitanje kojima se trebaju baviti žene parlamentarke, nego i parlamentarci.

Primjer dobre prakse: Obaveza za usvajanje gender akcionih planova za stranke

Zakon o jednakim mogućnostima Republike Slovenije u članu 31. predviđa obvezu političkih stranaka da svake četiri godine moraju sačiniti rodnu analizu i izraditi i usvojiti stranački gender akcioni plan. Oni se moraju dostavljati vladinoj Kancelariji za jednake mogućnosti.

Naravno, važno je imati na umu da politička participacija žena **ne smije biti pitanje privilegovanih žena**. Ženske organizacije, ali i političke stranke moraju raditi na uključivanju žena iz manjinskih, marginalizovanih i deprivilegovanih zajednica, tako da politika zaista odražava društvo u svim njegovim raznolikostima. Politička participacija žena iz nacionalnih manjina, kao što su Romkinje, ili žena sa invaliditetom treba da bude posebno istražena i podržana.

Kao što su istraživanja pokazala, **prostor za djelovanje civilnog društva se smanjuje** (tzv. fenomen shrinking spaces) širom Evrope. Svjedočili smo nekoliko pokušaja udara na organizacije civilnog društva, među njima i na ženske organizacije u Republici Srpskoj, kroz prijedlog da se npr. uspostavi register „stranih agenata“ tj. organizacija koje primaju sredstva od stranih donatora.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Gavrić, Saša i Maida Zagorac (priredili, 2015): 1995-2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Agencija za ravnopravnost spolova BiH.
- Kadribošić, Adnan (2020): Baseline study on barriers to political participation of women in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: UN Women/UNDP.

5. Zagovaračke alatke i metode

2020. predstavlja ključnu godinu za zagovaranje ženskih prava i rodnu ravnopravnost. Ove godine navršava se 25 godina od Pekinške deklaracije i Platforme za akciju i 20 godina od usvajanja UNSCR 1325 - Žene, mir i bezbednost. Ovu godinu obeležila je i nesvakidašnja pandemija virusa COVID-19 koja će uticati na ženska prava u meri u kojoj nam to još uvek nije dovoljno poznato i čije posledice ćemo tek morati da sagledamo i otklonimo. U novoj dekadi 21. veka koja počinje u 2020. godini posla za zagovaračice za ženska prava neće manjkati uz procese koje treba pokrenuti, prakse koje treba promeniti i unaprediti, nove teme koje treba nametnuti i nove mogućnosti za koje se treba mobilizovati. Stoga, strategije zagovaranja ostaju suštinski važan deo feminističke borbe za ženska prava.

Da se prisetimo, **feminističko zagovaranje podrazumeva:**

- 1) detaljno istraživanje problema, diskriminacije i nasilja s kojim se susreću žene i njihovih potreba, bilo da su u pitanju osnovne potrebe ili strateški ciljevi;
- 2) kreiranje i podizanje kapaciteta za ostvarivanje feminističkih ciljeva;
- 3) pronalaženje najboljeg načina da se prenese poruka upućena određenoj grupi koja je cilj zagovaranja: lokalnim upravama, nacionalnim ministarstvima, međunarodnim telima;
- 4) građenje mreža podrške sa svim onim grupama, pojedincima i institucijama koje dele feminističke vrednosti i zalažu se za ženska prava;
- 5) zagovaranje zasnovano na vrednostima ravnopravnosti svih žena, rodnoj pravdi koja uključuje dostojanstven život bez nasilja i siromaštva, uverenju da su ljudska prava neotuđiva i univerzalna i opredeljenju za strateška partnerstva i alijanse.

Feminističko zagovaranje može biti usmereno ka zagovaranju pojedinki koje se nalaze na pozicijama moći da utiču na politike i prakse. Zalaganje može da vrši i ženski pokret koji predstavlja određenu grupu žena, ali i organizacije koje nisu ženske, ali se zalažu za ostvarivanje ženskih prava i rodnu ravnopravnost (na primer međunarodne organizacije). U tom slučaju bilo bi svrshishodno osnivati široke koalicije i alijanse za zagovaranje određenih ciljeva.

Zagovaranje se koristi kao sveobuhvatni termin koji obuhvata nekoliko različitih strategija:

- 1) **zagovaračke kampanje** koje inspirišu na kritičko mišljenje i promenu stavova u odnosu na određenu temu i vrše pritisak na donosioce odluka da promene određene politike i prakse koje su diskriminatorne i nasilne prema ženama. Na primer: demonstracije, peticije, saopštenja za štampu, konferencije za novinare, novinski članci, kolumnе, medijske kampanje, tužbe pred domaćim i međunarodnim sudovima.
- 2) **direktno zagovaranje/lobiranje donosilaca odluka i kreatora politika** kroz strateški osmišljene, planirane i neformalne aktivnosti. Na primer: lična pisma na lično ime poslanice ili poslanika, sastanci jedan na jedan, neformalni kontakti, radne posete, izrada zajedničkih strategija i nastupa.

Zagovaranje nikada nije samo jedna i ograničena aktivnost. Ono je **ciklus aktivnosti** koje se često moraju izvoditi istovremeno tako da budu usmerene na više različitih institucija (lokalne samouprave, vlade/ministarstva, parlamenti, regionalne i međunarodne

organizacije). U tom slučaju, **metode i aktivnosti zagovaranja moraju biti prilagođene nivou institucija kojem su namenjeni:** okrugli stolovi u lokalnoj zajednici, domovima zdravlja, školama, ulične akcije i kampanje na lokalnom nivou, uz istovremene sastanke s najvažnijim političkim akterima, međunarodne konferencije i kampanje na nacionalnom nivou i javnim medijskim servisima.

Ključna alatka svakog zalaganja je analiza i **razumevanje odnosa moći** i na koji način oni utiču na postizanje promene. Jedna od najefikasnijih alatki za analizu moći je „**kutija moći**“ koja nam omogućava da sagledamo NIVOE na kojima moć postoji (globalni, nacionalni, lokalni), NAČINE na koje se moć ispoljava (nevidljiva, skrivena, vidljiva) i PROSTORA u okviru kojih moć deluje (zatvoreni, otvoreni, novokreirani).

Način ispoljavanja moći	Načini menjanja moći
Vidljiva: politička tela, donosioci odluka, nacionalni i lokalni parlamenti. Skrivena: faktori koji utiču ili formiraju političku agendu iza scene. Nevidljiva: preovlađujuće norme, ponašanja i verovanja koja utiču na ponašanje grupa i pojedinaca i na ispunjavanje njihovih interesa.	Zagovaranje i lobiranje kako bi se uticalo na proces donošenja odluka. Podizanje kapaciteta građanki i građana za aktivno učešće u donošenju odluka, saradnja sa medijima na ubličavanju određenih tema. Podizanje svesti, učenje odraslih, istraživanja i medijske i druge kampanje u cilju širenja novih znanja i suzbijanja stereotipa i predrasuda.
Prostori u okviru kojih moć deluje	Uticaj na prostore moći
Zatvoreni prostori: odluke donose odabrane grupe ljudi bez većih mogućnosti uticaja, uključenosti i konsultacija (npr. parlamenti, ministarstva, saveti, stručne grupe itd.) Otvoreni prostori: ljudi su pozvani da učestvuju unutar postavljenih pravila, ovi prostori mogu biti institucionalizovani ili ad-hoc (npr. obuke, treninzi, konsultacije). Novokreirani prostor: gde manje uticajne grupe mogu kreirati sopstveni prostor, kreirati dnevni red i utvrditi sopstvena pravila (npr. društveni pokreti, udruženja građana).	Zagovaranje za veću transparentnost u radu institucija, pravo na informacije od javnog značaja i javnost rada, zahtevi za učešćem u donošenju i javnu odgovornost. Usvajanje znanja i ekspertize o ključnim pitanjima, regulativama. Zagovaranje za strategije uključivanja. Obezbeđuju da se čuju glasovi i poruke onih koji se ne čuju u drugim prostorima, kako bi dospeli do donosilaca odluka i kreatora politika.

Nivoi na kojima moć deluje	Nivoi uticaja na moć
Globalno: moć i autoritet na globalnom nivou, globalno upravljanje, nadnacionalne institucije i organizacije (npr. Evropska unija).	Zagovaranje usmereno ka nadnacionalnim, međunarodnim i regionalnim organizacijama (EU, UN, Savet Evrope i drugi).
Nacionalno: nacionalne vlade imaju presudni značaj za zagovaranje za promene i uticaj društvenih grupa i pokreta.	Ciljano zagovaranje na nacionalnom nivou ka ministarstvima, parlamentima, političkim partijama i drugo.
Lokalno: niži nivoi vlasti mogu biti važni za zagovaranje promena na lokalnom nivou.	Zagovaranje za učešće i uticaj na lokalnom nivou, uključivši na primer zagovaranje za transparentniji i participativniji budžet.

Izvor: Toma 2011.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Care International (2014): Advocacy Handbook. (2014). Geneva: Care International.
- Mlađenović, Lepa i Branković, Biljana (2013): Međunarodni feministički mirovni pokret koji je doveo do Rezolucije 1325. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Sprechmann, Sofia i Pelton, Emily (2001): Advocacy Tools and Guidelines: Promoting Policy Change—A Resource Manual for CARE Program Managers. Atlanta: CARE.

5.1 IZABRANE METODE I ALATKE ZA ZAGOVARANJE

Neke od mogućih alatki i metoda zagovaranja za unapređenje kvalitete života žena, a koje predstavljamo pozivajući se na Priručnik Fondacije CURE o zagovaranju, prikazane su u tabeli ispod:

Lobiranje i zakonodavno zagovaranje s donosiocima odluka	Informisanje i mobilizacija javnosti	Mediji
Formalni ili neformalni sastanci uživo sa donosiocima i donositeljkama odluka i primarnom publikom	Ulične akcije, izrada i deljenje letaka	Saopštenja za medije i javnost
Pisanje žalbi/zahteva/pisama, telefoniranje, slanje mailova, faksova (u lično ime i ime mreže ili organizacije) donosiocima odluka i primarnoj publici	Edukativne radionice (organizovanje radionica, treninga, seminara i ostalih edukativnih metoda učenja)	Intervjui i priče o pojedinim slučajevima, lične priče
Pravne aktivnosti: pravne analize uz korišćenje međunarodnih standarda, pokretanje postupka pred domaćim organima, korišćenje međunarodnih mehanizama, izrada nacrtta zakona	Peticije	Press konferencije
Javna saslušavanja i/ili rasprave u mesnoj zajednici ili parlamentu	Organizovanje javnog događanja (konferencije, okrugli stolovi, paneli, promocije, umetnički aktivizam)	Gostovanje u medijima
Konferencije, okrugli stolovi, forumi, tribine itd.	Guerilla akcije	Društvene mreže
Protesti, demonstracije, građanska neposlušnost, štrajk i sl.	Učešće na akcijama	

Izvor: Fondacije CURE 2018.

Predstavićemo neke od alatki i metoda:

Zagovaračke kampanje: Kampanje su važna metoda zagovaranja. One mogu biti usmerene prema kreatorima politika i donosiocima odluka na različitim nivoima vlasti. Pisanje pisama koja pozivaju na hitnu akciju dobar je primer zagovaračke kampanje, kao i tehnike u cilju podizanja svesti o određenom problemu. Druge metode podizanja svesti uključuju javne demonstracije, postavljanje banera na javnim prostorima, deljenje letaka i lepljenje plakata, medijske kampanje, kampanje na društvenim mrežama, kroz SMS poruke i slično. Performansi i ulični teatar takođe su primeri dobrih kampanja.

Naučene lekcije: „Živa biblioteka“

„Živa biblioteka“ predstavlja inovativnu metodologiju za zagovaranje ljudskih prava, ravnopravnosti, te za borbu protiv seksizma, rasizma, homofobije i ksenofobije. Metodologija je specifična utoliko što su knjige živi ljudi, pažljivo odabrani iz društvenih grupa prema kojima često vladaju predrasude i negativni stereotipi. Živa biblioteka funkcioniše baš kao prava biblioteka, gde čitaoci/slušaoci dolaze da pozajme „knjigu“ na određeno vreme. Kroz razgovor s autentičnom osobom o njenim/njegovim strahovima, borbama i izloženosti diskriminaciji i nasilju, čitalac knjige direktno spoznaje životna iskustva te osobe.

Istraživanja o položaju žena i rodne analize politika, zakona i praksi institucija: utemeljene i ažurne analize i istraživanja osnovna su alatka dobrog zagovaranja. Istraživanja i analize moraju da budu zasnovani na tačnim izvorima informacija, kao i na primarnim i sekundarnim izvorima. Obavezno treba pogledati podatke koje imaju i skupljaju ministarstva i agencije, statistički zavodi, mehanizmi za rodnu ravnopravnost, naučne institucije, nevladine i međunarodne organizacije, sindikati i političke stranke. Kao poseban izvor informacija i podataka mogu se koristiti individualni intervjui i fokus grupe. Dobra analiza takođe sadrži činjenice o kontekstu, kao i o procesima koji su prethodili donošenju određene politike i zakona. To je važno kako bismo utvrdile/i kakva promena (politike, zakona ili prakse institucija) je potrebna i da konkretnizujemo krajnji cilj našeg zagovaranja. Istraživanjima i analizama takođe možemo da utvrdimo način na koji donosioci odluka i kreatori politika sagledavaju uzroke određenog problema i shodno tome donose rešenja za njegovo otklanjanje. Izveštaji i analize mogu se predstaviti putem javnih tribina, konferencija za štampu ili javnog slušanja u parlamentu.

Direktno lobiranje kreatora politika i donosilaca odluka: direktno lobiranje donosilaca odluka, na primer parlamentarki ili parlamentaraca i kreatorki ili kreatora politika, ministarki ili ministara, važna je alatka zagovaranja za ženska prava. Lobiranje podrazumeva direktne razgovore sa političarkama ili političarima kroz različite oblike: sastanke, tribine, konferencije za štampu, otvorena pisma koja su usmerena na politiku ili oblast delovanja te osobe. Dobra iskustva lobiranja za ženska prava jeste i direktna komunikacija sa ženskim forumima političkih stranaka ili odborima u skupštinama, kao i neformalna komunikacija sa podnositeljkama određenih amandmana. U ovom slučaju važno je poznavati procedure donošenja politika i zakona, kao i koje/i učesnice i učesnici su važni u kom delu tog procesa. Korisno je takođe unapred pripremiti rešenja koja mogu biti usvojena i u formi koja je potrebna za njihovo usvajanje (na primer: amandman, zakon, član zakona za koji se lobira).

Gradnja koalicija i saveza za zagovaranje: možda najvažniji deo svih zagovaračkih napora i aktivnosti jeste građenje mreža, koalicija i saveza za zagovaranje. Stoga je važno da ciljevi zagovaranja budu jasni, usmereni na problem i prihvaćeni od svih organizacija. Što je više ljudi uključeno u zagovaranje inicijative, to su zahtevi za promenom i reformom glasniji, odnosno teže ih je učutkati. U zagovaranje kroz koalicije i alijanse ključno je uključiti predstavnice i predstavnike onih društvenih grupa kojih se direktno tiče cilj zagovaranja. One moraju biti uključene u sastanke, izradu osnovnih dogovora oko formiranja koalicije, formulisanja javne izjave i tako dalje.

Saveti za zagovaračice: Formirajte zagovaračke platforme i mreže

Ne zaboravite da se zagovaranje može sprovesti na svim nivoima javne vlasti i na međunarodnom nivou. Takođe, organizacije koje sprovode zagovaranje mogu imati različite kapacitete i shodno tome prilagoditi svoje zagovaračke strategije. Stoga, najbolje je formirati zagovaračke platforme i mreže koje mogu lobirati na više nivoa i sa više različitih lokacija za rešavanje istog problema. Primjer takve zagovaračke platforme bila je regionalna kampanja „Potpisujem“ koja je imala za cilj da animira zemlje zapadnog Balkana da ratifikuju Istanbulsku konvenciju.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Vuković, Danilo (pr, 2012). Socijalno uključivanje na lokalnom nivou. Beograd: SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu.

5.2

5.2 ALTERNATIVNI I IZVJEŠTAJI IZ SJENE KAO ALATKE ZAGOVARANJA

Zagovaranje ženskih organizacija u procesu izveštavanja prema CEDAW konvenciji može se dešavati pre podnošenja državnog izveštaja i njegove odbrane, tokom rada CEDAW komiteta na oceni izveštaja i po dobijanju Zaključnih komentara Komiteta na izveštaj. Prilikom podnošenja državnog izveštaja i određivanja datuma za njegovo predstavljanje i odbranu pred CEDAW komitetom, ženske organizacije i zagovaračice mogu sastaviti alternativni ili izveštaj iz senke koji, prema pravilima Komiteta, treba da prati logiku i strukturu državnog izveštaja. Alternativni izveštaji su glas onih žena čiji su životi i prava ugroženi, a koje su nevidljive kako za državu, tako i za međunarodne organizacije. Alternativni izveštaji mogu biti ograničeni samo na neke članove CEDAW konvencije ili na posebne grupe žena.

Alternativni CEDAW izveštaj omogućava: a) nezavisnu procenu o položaju žena, b) podatke, infomacije i svedočenja koje se odnose na trenutnu situaciju ili problem nejednakosti žena (na primer: položaj žena izbeglica u trenutnoj izbegličkoj ili migrantskoj krizi), c) podizanje svesti javnosti o lošem položaju žena ili određene grupe žena, d) pomoći Komitetu da uputi što konkretnije Zaključne komentare i preporuke za poboljšanje položaja žena i e) praćenje ostvarivanja i sprovođenja u praksi Zaključnih komentara CEDAW Komiteta.

Na sličan način, alternativni izveštaji i izveštaji iz sene mogu se koristiti i **za zagovaranje prema institucijama unutar BiH, ali na regionalnom nivou**. Ženske organizacije mogu sačinjavati alternativne izveštaje i izveštaje iz sene za druga tela Ujedinjenih nacija kao što je Komitet za prava osoba sa invaliditetom, tela Saveta Evrope i Evropske unije, parlamenta na nivou države, entiteta i kantona i vlade na nivou države, entiteta i kantona.

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Šijački, Zorana (priredila, 2007): Izveštavanje po Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama. Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova.

Prilog 1:**Rodna analiza COVID-19 – istraživačka alatka kao osnov za zagovaranje**

Pozadina: Veliki broj pokazatelja ukazuje na to da je uticaj pandemije na muškarce i žene različit na temelju uočenih kulturnih i društvenih uloga i odgovornosti (povezanih s njihovim rodom). Da bi epidemija bila okončana što brže i učinkovitije, razumijevanje ovih razlika ne samo da je važno, nego je ključno za spašavanje života. Primjena rodne analize prema unutra i vani stvara sveobuhvatnija, inkluzivnija i efikasnija rješenja koja dovode do pravičnog odgovora na ovo stanje i postavljaju osnovu za oporavak.

Uz prihvatanje da je ovaj pristup ključan za uspjeh, postavlja se pitanje kako zapravo „radimo“ tokom trenutne krize? Okvir koji je naveden u daljem tekstu je izvor koji može koristiti bilo ko, od lokalnog pa do državnog nivoa, a uključuje stratešku i taktičku perspektivu kako bi se u potpunosti obuhvatila razmatrana pitanja. Kao praktično sredstvo, on se može i treba prilagoditi tako da odgovara parametrima vašeg organizacionog dometa.

Ovaj okvir za rodnu analizu sastavljen je iz različitih izvora i uključuje lično iskustvo autorica i preporuke. Može se koristiti kao multidisciplinarna lista provjere za cijelu vladu, kako iz međuagencijske perspektive, tako i iz perspektive saradnje s partnericama/ima i saveznicama/ima.

Pojmovi i definicije: za primjenu ove analize važno je razumjeti sljedeće pojmove - spol, rod, rodna analiza, politika.

Vanjska pitanja: Ova pitanja treba postaviti o načinu postupanja pri odgovoru na krizu:

- Postoje li sistemi za prikupljanje, praćenje i objavljivanje bitnih podataka i statistika, razvrstanih po spolu?
- Razvrstavaju li se podaci prema spolu? Postoji li razlika u pogledu infekcije i stopi smrtnosti? Ako je tako, koji biološki i socijalni faktori to uzrokuju?
- Ko brine za bolesne, one u službenim zdravstvenim ustanovama, ali i za one koji su kući?
- Da li su osobe (uglavnom žene) koje se brinu o bolesnim (u formalnim (bolničkim) i neformalnim (kućnim)) okruženjima pošteno plaćene/nagrađene i podržane?
- Ko donosi odluke u odgovoru na pandemiju? Da li je nadležna organizacija svjesna različitih društvenih i kulturoloških potreba zajednice? Na koji način se osigurava da su sve različite grupe uključene u planove?
- Kako će različite grupe ljudi, posebno marginalizovane zajednice, biti pogodjene stigmom povezanom s izbjiganjem pandemije? Kako se ta stigma može suzbiti (npr. rasizam protiv osoba azijskog porijekla)?
- Postoje li specifične grupe, poput ranjivih manjina, koje bi mogle biti uskraćene za nadzor, testiranje i zdravstvenu njegu zbog nepovjerenja vlasti i/ili zdravstvenih službi? Kako se može doći do njih i zaštititi ih?
- Da li su zadovoljene zdravstvene potrebe žena i muškaraca (briga tokom trudnoće i materinstva, psihosocijalna podrška, kontracepcija sredstva)?
- Imaju li trudnice u karanteni pristup njezi, prije i nakon porođaja?
- Da li su zalihe sredstva za brigu o seksualnom i reprodiktivnom zdravlju (poput kontracepcije) lako dostupna?
- Hoće li preusmjeravanje opreme, lijekova i drugih roba ograničiti pristup ovim

- sredstvima grupama u riziku (npr. korištenje lijeka za malariju za virusno prenosivu pandemiju može smanjiti pristup ovom lijeku ženama u reproduktivnoj dobi i djeci koja su u riziku od infekcije malarije u nekim oblastima)?
- Hoće li mjere koje utiču na uobičajene aktivnosti i kretanje povećati rizik unutar društva (npr. ostanak na jednom mjestu ili mjere socijalne izolacije mogu dovesti do porasta broja slučajeva porodičnog nasilja, bez mogućnosti adekvatne pomoći; gubitak prihoda uslijed propadanja firmi može uzrokovati prisiljavanje mladih djevojčica na rani brak kao ekonomsko porodično rješenje; rano otkrivanje aktivnosti trgovine ljudima može se prikriti nemogućnošću uobičajenog kontakta zbog ovih mjeri)?
- Ko kontroliše informaciono - komunikacione tehnologije i sisteme? Ko ima pristup tim sistemima? Da li prenosimo poruke i biramo medije koji su dostupni muškarcima, ženama i djeci?

Unutrašnja pitanja: Ova pitanja treba postaviti dok pripremamo i jačamo naše timove za odgovor na krizu:

- Kakve su porodične situacije naših saradnica/ka? Imaju li adekvatan pristup sigurnoj njezi djece? Da li su zbog brige o djeci onemogućene/i prisustvovati poslu?
- Hoće li njihova uključenost u odgovor na krizu dovesti druge u rizik (npr. starije roditelje ili bake i djedove)?
- Hoće li njihova uključenost u odgovor na krizu predstavljati za njih finansijski teret? Imamo li način praćenja nagovještaja partnerskog nasilja? Znaju li sve/i članice/ovi tima gdje da idu sami i gdje i kako da upute one koji su u riziku?
- Da li prilikom izbora članica/ova tima vodimo računa o tome da one/i predstavljaju karakteristike i različitosti lokalnog stanovništva (muško, žensko, etnička pripadnost, vjerska pripadnost u nekim slučajevima itd.)?
- Da li sve/i saradnice/i imaju osnovno znanje i obuku o rodnoj ravnopravnosti i feminističkim principima: rodno odgovoran pristup, rodno zasnovano nasilje (rizik, prepoznavanje i izvještavanje), kako prepoznati i prijaviti trgovinu ljudima i kako primijeniti osnovnu rodnu analizu?

Nakon svakog pitanja, praktičarke/i bi trebale/i pitati: Možemo li uticati na to? Znamo li ko može uticati na to? Trebamo li dati preporuku donositeljkama/ima politika/odлуka u vezi s rodnim aspektom?

Povratne informacije i postupci izvještavanja:

Omogućite postojanje načina osiguranja dobijanja povratnih informacija. Ako nakon pregleda provedenih politika one nisu produktivne ili proizvode nenamjerne negativne učinke, ove strategije moraju se izmjeniti.

- Koliko je moguće, uspostavite osnovni temelj tekućih aktivnosti.
- Pomno pratite prikupljene podatke i sagledajte trendove.
- Osnujte radnu grupu koja se sastaje redovno kako bi razgovarala o trendovima.
- Identifikujte bilo koja problematična područja i po potrebi ih izmjenite.
- Nastavite s ovim osiguranjem dobijanja povratnih informacija tokom cijelog postupka.

Dodatni izvori:

<https://unidir.org/commentary/pandemics-are-not-gender-neutral-gender-analysis-can-improve-response-disease-outbreaks>

<https://kvinnatillkvinnna.org/wp-content/uploads/2020/04/Kvinna-till-Kvinna-Covid-19-Statement-3-April-2020.pdf>

<http://zenskamreza.ba/poziv-za-feministicku-covid-19-politiku/>

<http://zenskamreza.ba/deklaracija-komiteta-clanica-istanbulske-konvencije-o-primjeni-konvencije-tokom-covid-19-pandemije/>

Prilog 2: Kratak opis političkog sistema BiH

Politički sistem BiH je veoma kompleksan i asimetričan. BiH se sastoji od 13 federalnih jedinica. Dijeli se na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Republika Srpska je unitarno uređena i podijeljena samo na opštine i gradove, dok se Federacija BiH sastoji od 10 kantona, koji se opet svaki pojedinačno dijeli na najmanje 3 općine/grada. Odgovornost i odnosi između institucija države, entiteta i Brčko distrikta regulisane su Ustavom BiH, ali se u dnevnopolitičkom životu često susrećemo s različitim tumačenjima ovih odredbi, a što direktno utiče na (ne)donošenja zakona i drugih javnih politika (kao što su strategije ili akcioni planovi).

Na državnom nivou postoji tročlano Predsjedništvo čiji se članovi rotiraju svakih osam mjeseci. Izvršnu vlast čini Vijeće ministara s jednim predsjedavajućim i devet ministarstava. Državne institucije su odgovorne za vanjsku, finansijsku i monetarnu politiku, nadzor i upravljanje granicama, vanjsku trgovinu, imigraciju, izbjeglice, te regulaciju azila. Jedno od ministarstava unutar Vijeća ministara BiH je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice u okviru kojeg djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Na nivou BiH djeluje i Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH – nacionalna institucija za zaštitu i promociju ljudskih prava koja je sa svoja tri ombudsmana nadležna za cijelu BiH i za sve nivoje vlasti. Zakonodavna vlast (Parlamentarna skupština) je bikameralna, donji dom je Predstavnički dom, a gornji Dom naroda. U okviru Parlamentarne skupštine BiH postoji Zajednička komisija za ljudska prava, kao i Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Predstavničkom domu tog parlamenta.

Oba entiteta imaju jednog/u predsjednika/cu i dva/ije zamjenika/ce predsjednika/ce. Vlade entiteta imaju jednog/u premijera/ku, te 16 ministara/rica. Iako pozicije gornjih domova nisu jednake, može se pojednostavljeno reći da i entiteti imaju dvodomne parlamente s jednim predstavničkom domom i jednim domom naroda. Oba entiteta imaju gender centre – centre za ravnopravnost spolova, a entitetski parlamenti imaju parlamentarna radna tijela za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova/jednake mogućnosti. Entiteti nemaju specijalizovane vladine centre/urede za ljudska prava.

Kantonima unutar Federacije BiH (njih deset) zagarantovana je suštinska autonomija. Kantoni imaju svoje vlade i svoje jednodomne parlamente. Iako su kantoni treći nivo vlasti odozgo, oni imaju status federalnih jedinica te tako imaju vlastite nadležnosti (kao što su obrazovanje na svim nivoima, zapošljavanje, zdravstvo) u okviru kojih donose zakone i druge javne politike. Iako je Federacija BiH nadređena kantonima, kantoni često donose propise koji su u suprotnosti s propisima Federacije ili naprsto ne provode postojeće propise Federacije BiH. Kantoni nemaju vladine urede/institucije za ljudska prava niti za ravnopravnost spolova. U okviru kantonalnih parlamenta djeluju komisije za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova, koje se nisu pokazale kao naročito efikasne.

Brčko distrikt, iako predstavlja oblik lokalne zajednice, faktički je, po svojim nadležnostima, izjednačen s entitetima. Distrikтом upravlja gradonačelnik koji predsjedava Vladom Brčko distrikta s 10 odjela. Zakone i ostale propise donosi Skupština Brčko distrikta. Brčko distrikt nema vladin ured/instituciju za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova, dok unutar Skupštine Brčko distrikta djeluje Komisija za ravnopravnost spolova i ljudska prava.

Najviše sudske instance su tri ustavna suda, po jedan za svaki entitet te jedan na državnom nivou. BiH nema Vrhovni sud. Policija je pod nadležnošću entiteta i Brčko distrikta, dok unutar Federacije postoji deset kantonalnih policija

Za dalje čitanje preporučujemo:

- Damir Banović i Saša Gavrić (2012, pr.): Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: University Press Sarajevo.

Prilog 3:**Preporuke za upoznavanje terminologije rodne ravnopravnosti**

Vesna Jarić i Nadežda Radović (2011):

Rečnik rodne ravnopravnosti.

Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje.

Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije. Dostupan na:

http://www.zenskestudije.org.rs/knjige/recnik_rodne_ravnopravnosti_2011.pdf

Rada Borić (priр. 2007):

Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Evropske unije.

Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske. Dostupan na:

https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Evropske%20unije.pdf

Gender Equality Glossary and Thesaurus

Online rječnik Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost.

Definicije termina na svim jezicima Evropske unije, uključujući hrvatski jezik, a od kraja 2020. i srpski i bosanski jezik. Dostupan na:

<https://eige.europa.eu/thesaurus>

Jasmina Čaušević i Saša Gavrić (priр. 2012):

Pojmovnik LGBT kulture

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Heinrich Böll. Dostupno na:

<http://soc.ba/site/wp-content/uploads/2012/12/Pojmovnik-Finalna-verzija-manja-verzija.pdf>

Prilog 4:**Feminističko zagovaranje: Online resursi**[WomanKind \(2011\): Women's Rights Advocacy Toolkit. London.](#)

Opšti uvodni vodič u metode i alatke za zagovaranje za ženska prava s mnoštvom primjera kako se različite zagovaračke akcije mogu razvijati. Vodič sadrži i dobre primjere tabela, check lista i drugih pomagala koje možete koristiti da razradite svoju kampanju.

[WomanKind \(2016\): Implementing the Sustainable Development Goals to advance women's rights and gender equality: An advocacy guide. London.](#)

Odličan vodič koji nas uvodi u priču UN-ovih Održivih razvojnih ciljeva i kako kroz aktivizam možemo zagovarati njihovu provedbu u našim državama.

[International Women's Development Agency/ WomanKind \(2020\):](#)[Plan Your Power: A Toolkit for Women's Rights Advocacy Planning. Melbourn/London.](#)

Ovaj vodič nadopunjuje vodič koji je naveden prvi, te se fokusira na sam proces planiranja zagovaračkih aktivnosti. Dobro planiranje i procjena su preduslov za uspjeh samog zagovaračkog procesa.

[Association for Women's Rights in Development \(2003\):](#)[An Advocacy Guide for Feminists. Toronto.](#)

Jedna od starijih, ali i dalje relevantnih vodiča koji nudi dobre savjete za sve feministkinje i feministe, zagovaračice i zagovarače, naročito za one koji tek počinju svoj zagovarački put.

[OXFAM International \(2019\): Oxfam's Guide to Feminist Influencing. Nairobi.](#)

Jedna od najnovijih feminističkih vodiča koji korak po korak uvodi feminističko zagovaranje i zalaganje.

[Jessica Woodroffe, Fionnuala Murphy i Rachael Stokes \(2014\):](#)[Ten steps towards integrating gender equality into campaigns.](#)[London: Gender Development Network.](#)

Jasna plan od deset koraka kako da se osigura integrisanje rodne ravnopravnosti u kampanje.

[Care International \(2014\): The Care International Advocacy Handbook.](#)[Geneva: Care International.](#)

Jedan od klasika među zagovaračkim priručnicima koji postoje u online svijetu.

Pojmovnik ključnih termina

Aktivizam - Aktivizam je djelovanje na individualnoj ili kolektivnoj ravni, koje u svojoj osnovi ima neko političko uvjerenje i može izazvati socijalne i političke promjene. Aktivistički stav ne poriče značaj konvencionalnih institucionalnih struktura (pravo, mediji, obrazovanje itd.) nego podstiče ljudе da im pristupe direktnо. Iako ženski aktivizam po definiciji nije nužno radikalан, najčešće se javlja u domenu u kojem je javio neki oblik diskriminacije ili je praksa postala represivna, te se zbog toga suprotstavlja odnosima patrijarhalne moći koja teži da održi status quo.

Civilno društvo – Civilno društvo predstavlja prostor društvene interakcije između porodice, tržišta i države u kojem nivo saradnje zajednice, volonterskog zalaganja i mreža javne komunikacije određuje svoj potencijal. Civilno društvo podrazumijeva neprofitne institucije, nevladine organizacije i masovne grupe koje nekad pružaju usluge ili zastupaju građanske interese (npr. organizacije ljudskih prava, radne zadruge, grupe za obnovu zajednice). U snažnom civilnom društvu postoji mnogo različitih tipova grupa, komunikacija je otvorena, te je zastupljen visok nivo javnog uključenja. Represivne države koje kontrolišu društvene odnose i organizacije često potiskuju vrijednosti onemogućavajući ljudima da rade zajedno.

Diskriminacija - Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe. Različiti su osnovi, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa dovodi u nepovoljan položaj (spol, rod, spolna orijentacija, rodni identitet, dob osobe, političko opredjeljenje i sl.). Diskriminacija može biti posredna i neposredna, institucionalizirana i višestruka.

Uznemiravanje žena - Uznemiravanje se dešava u svakoj situaciji u kojoj ponašanje povezano s spolom, bojom kože, jezikom, vjerom, zdravstvenim stanjem, etničkom pripadnošću, nacionalnim ili socijalnim porijekлом, s pripadanjem nacionalnoj manjini, političkim ili drugim uvjerenjem, imovinskim stanjem, članstvom u sindikatu, obrazovanjem, društvenim položajem, spolnim izražavanjem ili orijentacijom ima za cilj efekat povrede dostoјanstva žene i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog ambijenta.

Feminizam - Riječ 'feminizam' se prvi put definiše u Roberovom rječniku 1837. godine u Francuskoj kao "učenje koje se zalaže za širenje prava i uloge žene u društvu". Već u ovom određenju značenja riječi 'feminizam' sadržana su sva tri elementa: učenje (teorija), širenje prava žena (akcija) i lično opredjeljenje (dio ličnog identiteta). Ne postoji jedinstvena definicija feminizma, jer je on i politički društveni pokret i ideologija i epistemologija i aktivizam i sistem vrijednosti i način života. Feminizam se svakim pitanjem bavi postavljajući ga u određeni kontekst koji je preprežen odnosima raspodijele moći.

Građanka/građanin – državlјanka ili državljanin koja/i uživa određena prava nezavisno od socijalnog statusa, nacionalne ili rasne pripadnosti, spola i drugih posebnih oznaka. Ustavni dokumenti koriste pojam građanin ili građanka kada se određeno pravo osigurava određenoj grupi ljudi. Tako u BiH određena građanska prava uživaju samo državlјani BiH, poput prava glasa, aktivnog ili pasivnog, kojeg ne mogu uživati stranci. Aktivna građanka je prepoznata kao osoba koja učestvuje u humanitarnim aktivnostima, u volonterskom radu, reaguje na događaje ili ponašanja, obraćа se institucijama vlasti s prijedlozima i sugestijama, reaguje na rad administracije, čuva imovinu drugih osoba, čuva okoliš, građanski je aktivna, učestvuje u građanskim inicijativama i sl.

Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost u BiH - Mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u BiH obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti. Za detaljan popis tijela u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti na svim nivoima posjetite <https://arsbih.gov.ba/oblasti/institucionalni-mehanizmi-za-ravnopravnost-spolova/>

LGBTI - Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, transrodne i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

Lobiranje - Lobiranje predstavlja niz akcija kojima je cilj izvršiti uticaj na donosioce odluka. Osnovnu ciljanu grupu akcije lobiranja čine donosioci odluka koji mogu promijeniti određenu politiku u društvu. Lobiranje obično znači kontakt sa zvaničnim tijelima kao što su lokalne vlasti, državni organi i predstavnici/e međunarodnih vlada ili organizacija. Lobiranje je pismeno i usmeno komuniciranje i ubjedivanje ljudi na određenim pozicijama da svoju političku moć iskoriste za određeno djelovanje. Ono motiviše i gura zakonodavce prema iniciranju i stvaranju promjena. Lobiranje može biti dugotrajan proces koji zahtijeva mnogo truda i vremena, u početku možda i bez vidljivih rezultata. Često se u praksi poistovjećuju zagovaranje i lobiranje, ali ta dva termina ne označavaju isto. Lobiranje je samo jedna od metoda zagovaranja kojom se može doći do postavljenog cilja.

Rod (gender) - Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Takođe, rod je i individualni konstrukt sopstvenog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili prevazilazi društveno zadate i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena.

Rodna/gender analiza – kritičko-analitičko ispitivanje razlika u rodnim ulogama, aktivnostima, potrebama, mogućnostima, pravima i povlasticama između djevojčica/žena i dječaka/muškaraca, te kako se one različito oslikavaju u konkretnim oblastima, politikama, situacijama ili kontekstu.

Rodna i spolna ravnopravnost znači da se žene i muškarci prepoznaju i tretiraju kao jednakе, da imaju ista prava, pristup sredstvima, ravnopravnu raspodjelu odgovornosti i mogućnosti za ispunjenje svojih potencijala.

Rodni identitet - Rodni identitet povezuje se s individualnim iskustvom u shvatanju sopstvenog spola, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj sebe i rodno izražavanje, tj. vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

Marginalizovane grupe (socijalno isključene grupe) – Izmijenjena i revidirana Socijalna povelja iz 1996. uvodi i jedno novo pravo – pravo na zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti. U opštem smislu, biti isključena osoba znači biti izostavljena iz glavnih tokova i uskraćena za pristup socijalnim, ekonomskim i političkim pravima koja su dostupna drugim ljudima, a koja omogućavaju dostojanstven život. Marginalizovane grupe žena su one žene koje su na periferiji društva, jer nemaju moć i uskraćene su za pristup socijalnim, ekonomskim, političkim i drugim pravima. Neke od marginalizovanih grupa žena u BiH su: povratnice, Romkinje, lezbejke, biseksualne, transrodne i interspolne žene, žene s invaliditetom, žene iz manjinskih etničkih zajednica, žene iz porodica nestalih, žene preživjele razne vrste rodno zasnovanog nasilja, žene ometenog mentalnog zdravlja, žene treće životne dobi, nezaposlene, samostalne roditeljke, roditeljke djece s poteškoćama u razvoju itd.

Mjere afirmativne akcije – Ovo je jedan od nekoliko termina koji se koriste (uz pozitivnu diskriminaciju, afirmativnu akciju, mjere pozitivne akcije i sl.) u domaćim i međunarodnim pravnim dokumentima vezanim za ljudska prava i ženska prava da opišu pozitivne državne akcije u oblasti rodne ravnopravnosti. Tako, na primjer, kvote su mjere kojima treba da se ispravi podzastupljenost žena na mjestima gdje se odlučuje. Kvote su iznuđeno društveno rešenje koje treba da ispravi potiskivanje žena u sferu privatnosti i njihovo onemogućavanje da ravnopravno

odlučuju u javnom i profesionalnom životu. Sistem kvota do izvjesne granice pokazuje da pomjera učešće žena u političkom životu. Kvote predstavljaju jednu od mjera pozitivne akcije, što ih samim tim čini privremenom mjerom. Kada bude dosegnuta paritetna zastupljenost sistem kvota neće biti potreban.

Mobing - Mobing je oblik nefizičkog uz nemiravanja na radnom mjestu koje podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu, čija je posljedica degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa zaposlene osobe.

Spol – Klasificiranje ljudi na osnovu reproduktivnih organa, funkcija i genitalija na muški, ženski i interspolni. Društveno prihvaćeni su samo muški i ženski spol. Spolne karakteristike mogu biti primarne i sekundarne. Primarne su one s kojima se rađamo - spolni hormoni, spolne žlijezde te vanjske i unutrašnje genitalije. Sekundarne spolne karakteristike podrazumijevaju one koje su vidljive na tijelu - razvoj grudi, rast dlaka na licu i tijelu, promjena glasa itd.

Spolno uz nemiravanje žena je svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja spolne prirode čiji je cilj ili efekat povreda dostojanstva žene, posebno kada se njime stvara zastrašujući, neprijateljski, degradirajući, ponižavajući ili uvredljiv ambijent.

Zagovaranje – Zagovaranje je organizovani, zajednički napor ljudi i organizacija za ostvarenje promjena u formalnoj političkoj i legislativnoj arenii, kao i promjena društvenih stavova. Postoji mnogo načina, definicija, strategija i mogućnosti za zagovaranje javnog interesa, zagovaranje promjene politika, zagovaranje socijalne pravde, participativno zagovaranje i zagovaranje orijentisano na građane i građanke.

Feminističko zagovaranje odnosi se na strategije, vještine i alate koji se koriste za uticaj na donošenje odluka u javnom i društvenom prostoru kako bi se uklonila neravnopravnost između žena i muškaraca i bazira se na feminističkim vrijednostima. Feminističko zagovaranje nastoji poštivati različitosti, te pridonijeti kulturnoj, društvenoj i političkoj promjeni kako bi žena uzela aktivnu ulogu u javnom životu. Učinkovito zagovaranje izaziva neravnoteže moći i promjene razmišljanja.

Samozastupnica je žena koja je sama pripadnica određene marginalizovane ili manjinske grupe i koja zagovara prava i ravnopravnost te grupe. Termin dolazi pokreta za prava osoba sa invaliditetom i vezan je za aktivizam u sedamdesetim u SAD-u.

Ženska prava – Ljudska prava žena/ženska ljudska prava su integralni i neotuđivi dio univerzalnih ljudskih prava kojima se pridružuju reproduktivna prava žena. Istorija civilizacije je najbolja ilustracija za nejednakost žena i muškaraca u uživanju ljudskih prava. S obzirom da su tradicija, običaji i hegemoni kulturni obrasci puni diskriminišućih sadržaja po žene, svi međunarodni dokumenti koji garantuju ljudska prava žena ističu da se ta prava ne mogu kršiti i povrijeđivati po osnovu kulturnih ili religijskih normi. Zaštitnice i zaštitnici ženskih prava se zalažu za potpuno i ravnopravno učestvovanje žena u političkom, ekonomskom, društvenom, naučnom i kulturnom životu, te za iskorjenjivanje svih oblika diskriminacije na osnovu spola. Ženska prava je izraz kojim se opisuje pravni, ideološki, filozofski i politički koncept prema kojem svako ljudsko biće ženskog spola samim činom rođenja, bez obzira na porijeklo ili državljanstvo, stiče određen broj neotuđivih prava, a koje se sadržajem razlikuju od šireg koncepta ljudskih prava. Razlog zbog kojih se ženska prava razlikuju od ljudskih prava je najčešće taj što su žene kroz povijest, a dijelom i danas, bile ili lišene određenih prava koje uživaju muškarci ili imale specifična prava koja zakoni i običaji ne priznaju muškarcima. Kao primjer ženskog prava koje je isključivo vezano za spol spominje se pravo na odlučivanje o sopstvenom tijelu, odnosno pravo na izvođenje abortusa. Takođe se kao žensko pravo navodi pravo na društvenu jednakost, bilo da je riječ o jednakosti u

plaćama ili mjerama pozitivne diskriminacije u svrhu jednake zastupljenosti muškaraca i žena u upravnim odborima poduzeća, predstavničkim i izvršnim tijelima vlasti.

European Institute for Gender Equality (2019): Glossary & Thesaurus, dostupan na <https://eige.europa.eu/thesaurus>;

Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE;

Lejla Huremović (2019): Ka pozitivnim praksama 6: Izvještavanje medija u 2018. godini o LGBTI temama u BiH. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar;

Vesna Jarić i Nadežda Radović (2010): Rečnik rodne ravnopravnosti. Beograd: Heinrich Böll Stiftung Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu.

Bibliografija

- Antonijević, Zorana (2018): Urodnjavanje javnih politika u Srbiji 2000 - 2014: Politike podrške porodici u kontekstu evropskih integracija. (Doktorska disertacija). Univerzitet u Novom Sadu: Centar za rodne studije, Novi Sad. Preuzeto 26.04.2020: <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9895/Disertacija17586.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Association for Women's Rights in Development (2003): An Advocacy Guide for Feminists, in: Young Women and Leadership, No.1 Toronto: Association for Women's Rights in Development. Preuzeto 26.04.2020: http://iknowpolitics.org/sites/default/files/feminist_advocacy_guide_awid_2.pdf
- Banović, Damir i Saša Gavrić (2011, pr.): Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: University Press Sarajevo. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/drzava-politika-i-drustvo-u-bosni-i-hercegovini-analiza-postdejtonskog-politickog-sistema/>
- Bašić, Sanela (2018): Žene i siromaštvo u dokumentima Europske Unije i Bosne i Hercegovine. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka. Preuzeto 26.04.2020: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2018/10/Zene-i-siromastvo-FINAL.pdf>
- Care International (2014): The Care International Advocacy Handbook. Geneva: Care International. Preuzeto 26.04.2020: <https://www.care-international.org/files/files/Care%20International%20Advocacy%20Handbook.pdf>
- Cohn, Carol (2008): Mainstreaming Gender in UN Security Policy: A Path to Political Transformation? u S. Rai & G. Waylen (priredili): Global governance feminist perspectives (str. 185–206). Palgrave Macmillan.
- Čaušević, Jasmina (priredila, 2014): Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/zabiljezene-zene-i-javni-zivot-bosne-i-hercegovine-u-20-vijeku-drugo-dopunjeno-i-izmijenjeno-izdanje/>
- Čaušević, Jasmina i Maida Zagorac (2019): Kroz ekonomsku stabilnost do slobode: analiza aktuelnih propisa i praksi u FBiH u vezi s ekonomskim osnaživanjem žena koje su preživjele porodično nasilje i preporuke za njihovo poboljšanje. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: http://www.fondacijacure.org/files/Kroz%20ekonomsku%20stabilnost%20do%20slobode%20B5_CIP%20final%20web.pdf
- Dardić, Dragana i Lejla Gačanica (2017): Vodič kroz Ustav BiH od Ž(ena) do A(mandmana). Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka. Preuzeto 26.04.2020: https://gradjankezaustavnepromjene.files.wordpress.com/2017/09/vodic-z_a.pdf
- Dizdar, Amina et al. 2019: Rozi izvještaj 2019 – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/rozi-izvjestaj-2019-godisnji-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-lgbti-osoba-u-bosni-i-hercegovini/>
- Durkalić, Masha (2016): Zalagačke platforme žena u BiH - feministička zalagačka platforma u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.fondacijacure.org/files/zalagackeplatforme/Feministi%C4%8Dka%20zalaga%C4%8Dka%20platforma%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf>
- Đurić Kuzmanović, Tatjana/Jasna Kovačević/Andjela Pepić (2019): Rod i ekonomija. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/publikacija-rod-i-ekonomija/>
- Džever, Jovana et al.(2020): Pristup žena sa invaliditetom u BiH seksualnom i reproduktivnom zdravlju i planiranju roditeljstva. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka. Preuzeto 26.04.2020: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/03/Pristup-%C5%BEena-sa-invaliditetom-u-BiH-seksualnom-i-reproduktivnom-zdravlju-i-planiranju-roditeljstva.pdf>
- Evans, Kristy (2010): A guide to feminist advocacy, in Journal Gender & Development, Volume 13. London: Routledge.
- European Institute for Gender Equality (2019): Glossary & Thesaurus, Preuzeto 26.04.2020: [https://eige.europa.eu/thesaurus/](https://eige.europa.eu/thesaurus;)
- Freedman, Estelle (2007): The Essential Feminist Reader. Modern Library.
- Fondacija CURE (2018): Priručnik: Žene mijenjaju zajednicu – solidarnost i politički aktivizam žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.fondacijacure.org/files/prelom1HBS%20web.pdf>
- Gačanica, Lejla (2019): Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka. Preuzeto 26.04.2020: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2019/05/Rodno-zasnovana-diskriminacija-na-radu-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>
- Gavrić, Saša i Maida Zagorac (priredili, 2015): 1995-2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Preuzeto 19.04.2020: <https://soc.ba/1995-2015-zene-u-politici-u-postdejtonskoj-bosni-i-hercegovini/>

- Grupa autorica i autora (1976): Sarajevo Revoluciji 1-3. Revolucionarni radnički pokret 1937-1941. Sarajevo: Istoriski arhiv Sarajevo.
- Hadžiomerović-Muftić, Hajrija et al. (2011): Komentar Zakona o ravnopravnosti spolova BiH. Banja Luka: Helsinski parlament građana. Preuzeto 26.04.2020: <http://rightsforall.ba/bs/project/komentar-zakona-o-ravnopravnosti-spolova-bih/>
- Hasanbegović, Delila/Amina Dizdar/Nejra Agić (2019): Narandžasti izvještaj 5 – Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u periodu 2016-2019. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/narandzasti-izvjestaj-5-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-zena-u-bih-u-periodu-2016-2019-godine/>
- Hasanbegović, Delila (2019): Alimentacioni fond u BiH, zalagački eseji. Preuzeto 26.04.2020: http://zenskamreza.ba/site/wp-content/uploads/2019/11/Zalagacki-esej_Alimentacioni-fond_Delila-Hasanbegovic_2910.pdf
- Hodović, Lejla (2015): Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou. Sarajevo: OSCE Misije u BiH/Gender centar FBiH. Preuzeto 26.04.2020: <https://www.osce.org/bs/bih/216641>
- Lejla Huremović (2019): Ka pozitivnim praksama 6: Izvještavanje medija u 2018. godini o LGBTI temama u BiH. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Jarić, Vesna i Nadežda Radović (2010): Rečnik rodne ravnopravnosti. Beograd: Heinrich Böll Stiftung Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu.
- Kadribašić, Adnan (2020): Baseline study on barriers to political participation of women in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: UN Women/UNDP. Preuzeto 26.04.2020: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bosnia-and-herzegovina>
- Knežević, Marija (2016): Ekonomske mogućnosti za žene iz malih lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.fondacijacure.org/files/zalagackeplattforme/Ekonomske%20mogu%C4%87nosti%20za%20%C5%BEene%20iz%20malih%20lokalnih%20zajednica%20u%20BiH.pdf>
- Malkić, Aida i Emina Bošnjak (2019): Pozicija, uključenost i prava žena koje pripadaju manjinskim i marginaliziranim grupama u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: http://www.fondacijacure.org/files/Emina%20Aida_A5_BOS%203.pdf
- Miftari, Edita (2017): Lokalne politike za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://fondacijacure.org/files/Lokalne%20politike%20za%20ravnopravnost%20spolova%20u%20BiH.pdf>
- Mlađenović, Lepa i Biljana Branković, (2013). Međunarodni feministički mirovni pokret koji je doveo do Rezolucije 1325. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.bezbednost.org/Bezbednost/5295/Medjunarodni-feministicki-mirovni-pokret-koji-je.shtml>
- Mujić, Medina (2018): Digitalno nasilje nad marginalizovanim grupama u bosanskohercegovačkim online medijima. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.fondacijacure.org/upData/uploads2/OIDHR%20prelom.pdf>
- Petrić, Natalija/Sabiha Husić/Irma Šiljak (2018): Priručnik za praćenje primjene Konvencije Savjeta Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Banja Luka: Fondacija Udržene žene. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.potpisujem.org/doc/2e1f1db9c54c0aa8d23a28f652b1a4e9.pdf>
- Pietilä, Hilkka (2007): The Unfinished Story of Women and the United Nations. New York: UN Non-Governmental Liaison Service.
- Popov-Momčinović, Zlatiborka (2013): Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakulture. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://zenskamreza.ba/zenski-pokret-u-bosni-i-hercegovini-artikulacija-jedne-kontrakture/>
- Richter, Solveig i Saša Gavrić (2010): Das politische System Bosnien und Hercegovina, u Ismayr, Wolfgang (priredio): Die politischen Systeme Osteuropas. Wiesbaden: VS Verlag.
- Savičić, Saša (2016): Ka ostvarivanju ravnopravnosti polova u kantonima Federacije BiH Pravila, institucije, politike. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/ka-ostvarivanju-ravnopravnosti-polova-u-kantonima-federacije-bih-pravila-institucije-politike/>
- Sprechmann, Sofia i Emily Pelton (2001): Advocacy Tools and Guidelines: Promoting Policy Change—A Resource Manual for CARE Program Managers. CARE: Atlanta. Preuzeto 26.04.2020: https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/01/CARE_Advocacy_Guidelines.pdf
- Szymanska, Marinela i Ivana Volf (2020): Online kampanje - Priručnik za omladinske organizacije. Tuzla: Citizens Against Terrorism BiH. Preuzeto 26.04.2020: <https://www.catbih.ba/online-prirucnik-za-online-kampanje-potpuno-besplatno-za-sve-vas/>

- Šadić, Sanela/Amila Ždralović,/Mirza Emirhafizović (2020): Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: http://www.fondacijacure.org/files/Jednoroditeljske_.pdf
- Šatrović, Almina (2016): Pravo na roditeljstvo i roditeljska prava žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.fondacijacure.org/files/zalagackeplatforme/Pravo%20na%20roditeljstvo%20i%20roditeljska%20prava%20%C5%BEena%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf>
- Šijački, Zorana (priredila, 2007): Izveštavanje po Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama. Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova. Preuzeto 26.04.2020: https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/6-izvestavanje_po_CEDAW.pdf
- Toma, Constanza (2011): Advocacy Toolkit. Open Forum for CSO Development Effectivness. Preuzeto 26.04.2020: http://cso.csopartnership.org/wp-content/uploads/2016/01/120110-of-advocacy_toolkit-en-web-22.pdf
- Vuković, Danilo (priredio, 2012): Socijalno uključivanje na lokalnom nivou. Beograd: SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu. Preuzeto 26.04.2020: <https://www.secons.net/files/publications/22-Socijalno%20uklju%C4%88Divanje%20na%20lokalnom%20nivou.pdf>
- Woodroffe, Jessica/E. Esplen, S. Smee (2011): Women's Rights Advocacy Toolkit. London: WomanKind. Preuzeto 26.04.2020: <https://www.womankind.org.uk/policy-and-campaigns/resources/women's-rights-advocacy-toolkit>
- Woodroffe, Jessica/F. Murphy/R. Stokes (2015) Ten steps towards integrating gender equality into campaigns. London: Gender and Development Network.
- Zagorac, Maida (2019): Akcioni zagovarački plan u oblasti ekonomskog osnaživanja žena pripadnica marginaliziranih grupa s posebnim fokusom na žene koje su preživjele porodično nasilje u Federaciji BiH, Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <http://fondacijacure.org/files/Kroz%20ekonomsku%20stabilnost%20do%20slobode.pdf>
- Zaharijević, Adriana (priredila, 2012): Neko je rekao feminizam. Kako je feminizam uticao na žene XXI veka. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/neko-je-rekao-feminizam-kako-je-feminizam-uticao-na-zene-xxi-veka/>
- Žadralović, Amila i Zlatiborka Popov Momčinović (2019): Aktivizmi s margina: procjena kapaciteta deset odabralih ženskih organizacija. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 26.04.2020: http://www.fondacijacure.org/files/Zlatiborka%20i%20Amila_BHS_A5%20prelom%203.pdf
- Žadralović, Amila i Saša Gavrić (pr, 2019): Rodna ravnopravnost. Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije. Sarajevo. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu/Sarajevski otvoreni centar. Preuzeto 26.04.2020: <https://soc.ba/rodna-ravnopravnost-teorija-pravo-politike-uvod-u-rodne-studije-za-studentice-i-studente-drustvenih-nauka-u-bih/>
- Živanović, Miroslav (2015): Politička volja: ili koncept javne politike kao analitički alat za istraživanje političke volje, u Dino Abazović i Asim Mujkić (priredili): Kratki uvod u problem političke volje: studija slučaja Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung. Preuzeto 26.04.2020: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/12466.pdf>

Zakoni, politike, vladini izvještaji:

- Agencija za ravnopravnost spolova BiH: Gender akcioni plan BiH za period 2018.-2022. Preuzeto 26.04.2020: <https://arsbih.gov.ba/project/gender-akcioni-plan-bih-za-period-2018-2022-godine/>
- Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2019): Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2018. godinu. Preuzeto 26.04.2020: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019030109434379bos.pdf
- Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2016): Specijalni izvještaj o pravima LGBTI osoba u BiH. Preuzeto 26.04.2020: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016110413333704bos.pdf
- Okvirna strategija za provedbu Istanbulske konvencije u BiH, „Službeni glasnik BiH”, broj 75/15.
- Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, „Službeni glasnik BiH”, broj 102/09.
- Zakon o zabrani diskriminacije BiH, „Službeni glasnik BiH”, broj 66/16.
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH, „Službene novine Federacije BiH”, broj 20/2013.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, „Službeni glasnik BiH” broj 66/16.

Medijski članci:

Organizacija za lezbejska ljudska prava LABRIS (07.10.2019): Naše Lokalne mreže - prvo zajedničko uključivanje državnih službenika u zaštitu LGBT osoba. Preuzeto 26.04.2020: <http://www.labris.org.rs/sr/na%C5%A1e-lokalne-mre%C5%BEe%C2%A0-prvo-zajedni%C4%8Dko-uklju%C4%8Divanje-dr%C5%BEavnih-slu%C5%BEebenika-u-za%C5%A1titu-lgbt-osoba>

Đorđe Krajšnik (14.04.2020): Projekt “Marš u školu!” umjetnica Selme Selman – Avangardno mahalski za obrazovanje. Preuzeto 26.04.2020: <https://www.mreza-mira.net/vijesti/aktivnosti-mreze/avangardno-mahalski-za-obrazovanje/>

O izdavačicama

Fondacija CURE je feminističko-aktivistička organizacija koja djeluje za jednakost spolova i rodova zalažeći se za pozitivne društvene promjene putem obrazovnih, umjetničko-kulturnih i istraživačkih programa. Organizujući afirmativne akcije CURE slave snagu i moć žena, te rade na osnaživanju osoba kako bi postali/e pokretačice i pokretači društvenih promjena u BiH i svijetu. Feministički aktivizam je omogućio siguran prostor u kojem su žene jake, neustrašive, sposobne i ujedinjene u svim svojim različitostima. CURE je organizacija profesionalki i volonterki koje izlaze na ulice u znak javnog protesta protiv nasilja, diskriminacije, kršenja zakona i osnovnih ljudskih prava, organizuju performanse protiv nasilja, pozivaju umjetnice i umjetnike, naučnice i naučnike, edukatorke i edukatore, aktivistkinje i aktiviste, građanke i građane na akciju i konkretan lični doprinos za kreiranje boljeg i zdravijeg bosanskohercegovačkog društva.

Kontakt:

Fondacija CURE
Čekaluša 16
71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel/Fax: +387 33 207 561
E mail: info@fondacijacure.org
Skype: cure.foundation
Facebook grupa: CURE Foundation/Fondacija CURE
Web: www.fondacijacure.org

SVE ŠTO TREBATE ZNATI O FEMINISTIČKOM ZAGOVARANJU, ZALAGANJU I LOBIRANJU!

Zagovaranje je skup dobro osmišljenih aktivnosti čiji je cilj uticaj na dominantne javne politike kako bi se promijenile prakse koje su loše po određene društvene grupe. Zagovaranje je angažman prije svega usmijeren na postizanje promjena.

Feminističko zagovaranje podrazumijeva strategije zagovaranja koje se zasnivaju na feminističkim principima, prije svih na solidarnosti, nenasilju, empatiji i jednakosti, jer su to vrijednosti koje će osnažiti sve ranjive, manjinske ili marginalizovane grupe. Zagovaranje je najčešće usmijereno na mijenjanje javnih politika, zakona i praksi (u različitim oblastima javnog života), ali može biti usmijereno i na kulturne prakse i navike.

 Zagovaranje se koristi kao sveobuhvatni termin koji obuhvata nekoliko različitih strategija:

1 ZAGOVARAČKE KAMPAJNE

koje inspiriraju na kritičko mišljenje i promjenu stavova u odnosu na određenu temu i vrši pritisak na donosioce odluka da promjene određene politike i prakse koje su diskriminatore i nasilne prema ženama. Na primjer: demonstracije, peticije, saopštenja za štampu, konferencije za novinare, novinski članci, kolumnе, medijske kampanje, tužbe pred domaćim i međunarodnim sudovima.

2 DIREKTNO ZAGOVARANJE/ LOBIRANJE DONOSILACA ODLUKA I KREATORA POLITIKA

kroz strateški osmišljene, planirane i neformalne aktivnosti. Na primjer: lična pisma na lično ime poslanice ili poslanika, sastanci jedan na jedan, neformalni kontakti, radne posjete, izrada zajedničkih strategija i nastupa.

KORACI FEMINISTIČKIH ZAGOVARAČKIH AKTIVNOSTI:

1. Identificiranje problema;
2. Postavljanje glavnog cilja ili namjere (aim);
3. Razumijevanje konteksta: uraditi istraživanje i podatke koristiti kao argument za javno zagovaranje;
4. Određivanje ciljeva (objectives) i aktivnosti kojima ćete se posebno baviti;
5. Identificiranje ciljne grupe (javno zagovaranje usmjerite prema donosiocima odluka ili osobama koji mogu na njih utjecati);
6. Identificiranje saveznica i protivnika (na moć javnog zagovaranja može imati uticaj i to ko su vam saveznice/i i koliko ih je. Isto važi i za protivnike);
7. Procijenite jakih i slabih tački i elemenata;
8. Definiranje jasnih poruka i uvjerljivo predstavljanje ideje;
9. Odabir strategije koja će uticati na ciljne grupe, kao i resursi i sredstava (većina zagovaračkih akcija zahtijeva dugoročno investiranje vremena, energije i sredstava);
10. Određivanje ishoda/očekivanih rezultata/efekata (outcomes);
11. Razvijanje osnovnih poruka i vizuelnog identiteta;
12. Draftiranje akcionog plana za zagovaranje;
13. Monitoring i evaluacija akcije (kako znate jeste li ostvarile postavljeni cilj – tražiti povratne informacije i procjenjivati svoj rad);

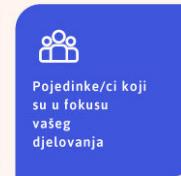
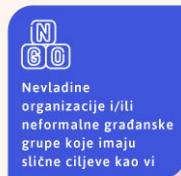

FEMINISTIČKI PRINCIPI ZAGOVARANJE:

- Učimo iz iskustava drugih, jer nismo prve koje su počele borbu za ženska prava niti smo jedine koje se za njih bore. Iskustva drugih žena u borbi za ženska prava predstavljaju još jedan izvor novih ideja za zajedničku borbu.
- Istražujmo žensku prošlost, jer su žene koje su ucrtale put ravnopravnosti spolova i feminističkom aktivizmu često nevidljive budući da historija nije bilježila njihovo postojanje.
- Zaštitemo ženino pravo na izbor, jer patrijarhat ženama nastavlja da uskrcaje pravo na izbor da sa svojim tijelom rade samo ono što one žele.
- Pogledajmo nevidljive žene, jer feministička borba mora uključiti sve marginalizovane žene – one koje sistem ne vidi. Posebnu pažnju je potrebno posvetiti zagovaranju ostvarivanja njihovih prava jer ih one ne mogu ostvariti bez podrške. Naša borba mora uključivati svaku ženu.
- Insistirajmo na implementaciji zakona, jer zakonski okvir za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u BiH odavno postoji no njegov potencijal i kapacitet ostaju neiskorišteni.
- Uložimo napore u obrazovanje, jer obrazovanje je neprocjenjivo jer otvara mogućnosti društvenog djelovanja i (samo)osnaživanja žena.
- Usvajajte i prenosite feminističko znanje. U feminističkom zagovaranju se stalno postavlja pitanje „zašto“ jer nas ono vodi do razumijevanja principa raspodijele moći i resursa, a tu nam feministička teorija pomaže da se ovi procesi brže i bolje shvate i omogućava nam da smišljamo djelovanja.

Značajne akterke i akteri, bilo da su u pitanju pojedinke, grupe ili institucije, koje želite za saveznice i saveznike i kojima želite prenijeti poruku su:

Ove i mnoge druge savjete, ideje i alatke možete pronaći u priručniku:

Fondacija CURE (2020): *Zalaganje, zagovaranje, lobiranje. Feministički priručnik za aktivistkinje_aktiviste i zaštitnice_zaštitnike ženskih prava u Bosni i Hercegovini*. Dostupan na: WWW.FONDACIJACURE.ORG